

ДІЙОВІ ОСОБИ

К л а в д і й, король Данії.

Г а м л е т¹, син попереднього й небіж
нинішнього короля.

П о л о н і й², головний королівський радник.

Г о р а ц і о, друг Гамлета.

Л а е р т, син Полонія.

В о л ь т і м а н д

К о р н е л і й

Р о з е н к р а н ц³

Г і л ь д е н с т е р н⁴

О з р і к

Д в о р я н и н.

С в я щ е н и к.

М а р ц е л л

Б е р н а р д о

Ф р а н ц і с к о, солдат.

} придворні.

} офіцери.

Рейнальдо, служник Полонія.
Актори.
Два блазні, гробокопи.
Фортінбрас, принц Норвезький.
Капітан.
Англійські послы.
Гертруда, королева Данії, Гамлетова мати.
Офелія⁵, дочка Полонія.
Вельможі, дами, офіцери, солдати,
моряки, гінці, слуги.
Привид Гамлетового батька.

Дія відбувається в Данії.

ДІЯ ПЕРША

СЦЕНА 1

Ельсінор¹. Тераса перед замком. Франціско на чатах.
До нього підходить Бернардо.

Б е р н а р д о

Хто тут?

Ф р а н ц і с к о

Ні, ти скажи раніше, хто ти сам.

Б е р н а р д о

Нехай живе король!

Ф р а н ц і с к о

Бернардо?

Б е р н а р д о

Він.

Франціско

Ви дуже своєчасно надійшли.

Бернардо

Дванадцять б'є. Іди лягай, Франціску.

Франціско

Спасибі, що змінили: я промерз,
Та й моторошно.

Бернардо

Як же вартувалось?

Франціско

Спокійно скрізь, не шаруділа й миша.

Бернардо

Ну, прощавай.
Зустрінеш там Гораціо й Марцелла —
Скажи, нехай на чати швидше йдуть.

Франціско

Та ось вони, здається. Стій! Хто йде?!

Входять Гораціо й Марцелл.

Гораціо

Країни друзі.

Марцелл

Й слуги короля.

Франціско

Добраніч вам.

Марцелл

Ідіть здорові, друже.

Хто вас змінив?

Франціско

Бернардо став на чатах.

Добраніч вам.

(Виходить).

Марцелл

Агов! Бернардо!

Бернардо

Що?

Невже Гораціо?

Гораціо

Та ніби він.

Бернардо

Привіт, Гораціо. Привіт, Марцелле.

Марцелл

Ну, як, приходило цієї ночі?

Бернардо

Тим часом ні.

Марцелл

Гораціо вважає,

Що все це — витвір нашої уяви,

Не вірить він у той жахливий привид,

Що нам з'являвся двічі; отже, я
Його й намовив чатувати з нами,
І, як ізнову з'явиться примара,
Нехай він перевірить наші очі,—
Побачить сам і з нею заговорить.

Г о р а ц і о

Бредня, не з'явиться ніщо.

Б е р н а р д о

Сідаймо.

Знов штурмувати почнемо ваш слух,
Укріплений занадто проти того,
Що ми дві ночі бачили ².

Г о р а ц і о

Ну, добре,

Сідаймо тут. Розкажіть, Бернардо.

Б е р н а р д о

Учора серед ночі,
Якраз коли на небо вийшла зірка
Ота, що від Полярної ліворуч,
І дзигарі годину продзвонили,
Я та Марцелл...

М а р ц е л л

Ану, замовч! Не бачиш — знов іде!

Входить п р и в и д.

Б е р н а р д о

Точнісінько як наш король-небіжчик.

Марцелл

Горацію, ти вчений,— озовись.

Бернардо

Ну, що, не схожий він на короля?

Гораціо

Ще й як! Мене і страх бере, і подив.

Бернардо

Він слова жде³.

Марцелл

Горацію, питай.

Гораціо

Хто ти такий, що в опівнічну пору
Прибрав собі той вигляд войовничий,
В якому виступав король покійний?
В ім'я небес, відповідай мені!

Марцелл

Воно образилось.

Бернардо

Дивись, відходить.

Гораціо

Стривай, стривай! Скажи, в ім'я небес!

Привид відходить.

Марцелл

Пішло, нічого не сказавши.

Б е р н а р д о

Ви тремтите, Гораціо, і зблідли.
Напевно, щось тут більше, ніж уява,—
Як ви вважаєте?

Г о р а ц і о

Гій-богу, зроду я не йняв би віри,
Якби не пересвідчився наочно!

М а р ц е л л

А правда, схожий він на короля?

Г о р а ц і о

Як ти на себе схожий.
В такому панцирі, як і тоді,
Коли з Норвежцем⁴ честолубним бився,
Такий похмурий, наче того дня,
Коли, урвавши мову, він у гніві
З саней на лід поляків поскидав.
Щось дивне!

М а р ц е л л

Отак він саме в цю глуху годину
Учора двічі вже пройшов повз нас.

Г о р а ц і о

Не знаю, що й подумати про це.
Мені здається так,— воно віщує
Якісь незнані розрухи в державі.

М а р ц е л л

Ну що ж, сідаймо знов, і хай, хто знає,
Мені розкаже, нащо всі ці чати,

Що так усіх виснажують ночами,
Навіщо ллють весь час гармати мідні,
Ще й за кордоном докупляють зброю,
Навіщо поспіхом будують судна,
Не знаючи ні свята, ні неділі?
Навіщо весь цей піт, уся квапливість,
Що навіть ніч допомагає дню?
Хто може все це з'ясувати?

Г о р а ц і о

Я.

Такі чутки принаймні. Наш небіжчик
Король, чий привид нам з'являвся щойно,
Дістав колись-то виклик на двобій
Від короля норвежців Фортінбраса,
Засліпленого марною пихою.
Наш Гамлет, мужністю своєю славний
По всьому світі, Фортінбраса вбив,
І той, у згоді з правилами герцю,
Разом з життям своїм утратив частку
Земель, що переможцеві дістались.
Та й наш король частину володінь
В заклад поставив, і вона повинна б
У власність Фортінбраса перейти,
Якби він з бою вийшов переможцем,
Точнісінько, як і його частина
Припала Гамлетові. А тепера,
Добродію, вже Фортінбрасів син,
Юнак, десь, мабуть, запальної вдачі,
Зібрав собі з усіх усюд за харч
Ватагу шибеників одчайдушних,
За всяку справу взятися готових.
А справа тут — і в нас це зрозуміли —

В тім, щоб вернути збройною рукою
Всі землі вищезгадані, які
Колись утратив батько. Я вважаю,
Що через це ми стоїмо на варті,
Це головна причина готувань
І метушні в усій країні нашої.

Б е р н а р д о

Мені здається, так воно і є.
Можливо, через це і збройний привид
З'являється, бо хто ж, як не король,
Війни призвідця був і залишився.

Г о р а ц і о

Але ж це тільки порошинка в оці
Душі. У царстві римському преславнім
Перед падінням Юлія⁵ могили
Лишалися без мешканців; мерці
У саванах по римських вулицях
Блукали з вереском чи з бурмотінням,
Були й зірки з вогненними хвостами,
Роса кривавилась, і сонце блідло,
А та волога зірка⁶, що під впливом
Тримає всю Нептунову державу,
Заслабла на потьмарення, неначе
Вже день страшного суду надійшов.
Отак і нам земля і небо шлють
Близьких нещастя жахливі передвістя.
Погляньте! Знову йде воно до нас!

П р и в и д повертається знову.

Спиною, хоч би її загинув. Стій, мамо!
Якщо спроможен ти подати голос,

Скажи мені,
Якщо добро якесь тобі я можу
Зробить, щоб ласку неба заслужити,
Скажи мені,
Якщо загрожує вітчизні доля
Лиха, яку ще можна відвернути,
О, скажи!
Чи, може, за життя в земному лоні
Сховав ти скарб, неправдою добутий,
І в пошуках його блукаєш тут,
Скажи.

Кукурікає півень.

Стривай! Спини його, Марцелле!

М а р ц е л л

Що, топірцем ударити його?

Г о р а ц і о

Не спиниться, то вдар.

Б е р н а р д о

Він осьде!

Г о р а ц і о

Ось він!

Привид зникає.

М а р ц е л л

Пішов.

Такий величний був він, що йому
Загрожували марно ми насильством,
Він невразливий, як повітря, й наші
Удари — це знущання з нас самих.

Б е р н а р д о

Сказав би щось він, та озвався півень.

Г о р а ц і о

Тоді здригнувся він, ніби винуватець
Від поклику жахливого. Я чув,
Що півень, цей дзвінкий сурмач ранковий,
Коли почне своїм горластим співом
Будити денне божество від сну,
То блудний дух, нехай би де він був —
На морі, на землі, в вогні, в повітрі,—
Спішить мерщій туди, звідкіль з'явився.
Що все це правда, нам посвідчив привид.

М а р ц е л л

Розплився він від півнячого співу.
Говорить дехто, ніби перед святом
Різдва Христового цей птах світанку
Співає, не вгаваючи, всю ніч.
Тоді не сміє жоден дух блукати,
Цілющі ночі, приятні планети,
Прихильні зорі, відьми не чаклюють,—
Такий це час святий та благодатний.

Г о р а ц і о

Я чув про це також, почасти й вірю.
Та от світанок у плащі багрянім
Прямує з гір зі сходу по росі.
Кінчаймо вартувати. Я вважаю,
Що молодому Гамлетові треба
Все розповісти. Ця німа примара
З ним заговорить — так мені здається.

Ви згодні розказать йому, як нам це
Обов'язок підказує її любов?

Марцелл

Будь ласка, так і зробим. Я вже знаю,
Де найзручніше вранці з ним зустрітись.

Виходять.

СЦЕНА 2

Зал у замку.

Входять король, королева, Гамлет, Полоній,
Лаерт, Вольтіманд, Корнелій, вельможі й
почет.

Король

Хоча про смерть улюбленого брата
Ще досі свіжа пам'ять, хоч належить
Журитись нам і вся держава мала б
Нахмуритись одним чолом скорботним,
Та розум наш подолає природу,—
Ми з мудрим сумом споминаєм брата,
Не забуваючи й себе самих.
Тож з радістю, затьмареною горем,
Урівноваживши журбу і втіху,
Зі сміхом в оці, зі сльозою в другім,
Весільний спів з'єднавши з похоронним,
Ми братову колишню, королеву,
Законну спадкоємицю держави,
Дружиною своєю нарекли.
Тут у пригоді стала й ваша мудрість,
Що справі цій порадою сприяла.

За це подяка вам. Тепер про інше.
Ви знаєте, що юний Фортінбрас,
Можливо, ставить нас надміру низько
Або вважає, що по смерті брата
В державі нашій розбрат і занепад,
Та й, марячи про власну перевагу,
Вимогами почав нам докучати,
Жадаючи повернення земель,
Що їх колись-то наш відважний брат
Законно відібрав у його батька.
Про це вже досить. Перейдім до справи.
Цього листа ми шлем до короля
Норвежців, Фортінбрасового дядька.
Він, німичний, прикутий до постелі,
Мабуть, не знає, що там коїть небіж,
Збираючи з його підданців військо,—
То щоб спинив він всі ці готування.
Корнелію наш добрий, Вольтіманде,
З листом цим їдьте вдвох; перекажіть
Старому королеві наш привіт.
В своїх переговорах не виходьте
За межі пунктів цих. Ну що ж, прощайте
І швидкістю ретельність доведіть.

Корнелій і Вольтіманд
Ми й тут її доведемо, як завжди.

Король
Не сумніваємось. Ідіть здорові.

Вольтіманд і Корнелій виходять.
Тепер, Лаерте, що у вас нового?
Якесь прохання в вас? Кажіть, Лаерте!

Якщо розумне, то не буде марне.
Чого, Лаерте, хочеш ти просити,
Що не було б тобі моїм дарунком?
Бо не рідніша серцю голова,
Рука устам служить готова менше,
Ніж батькові твоєму — датський трон.—
Чого ти просиш?

Ла е р т

Грізний мій владáрю,
Я дозволу ласкавого просив би
Вернутися до Франції. Прибув я
На вашу коронацію, щоб цим
Обов'язок свій виконать, а нині
Знов лину я до Франції думками.
На це я ласки вашої прошу.

К о р о л ь

А батько як? Полоній дозволяє?

П о л о н і й

Хоч просьбами настирливими він
Домігся в мене згоди не одразу,
Та врешті я приклав свою печать
На це бажання. Ви також дозвольте.

К о р о л ь

Ну що ж, Лаерте. В добрий час, рушай.
Хай час тобі сприяє якнайкраще!
А ти, мій рідний Гамлете, мій сину...

Г а м л е т

(нишком)

Хоч ми й рідня, проте не рідні зовсім.

К о р о л ь

Чому це й досі ще над вами хмари?

Г а м л е т

Та де там, пане! Сонця — аж занадто.

К о р о л е в а

Скинь, Гамлете, нічну свою цю барву

І приязно поглянь на короля.

Надміру довго ти, спустивши вії,

Шукаєш батька в поросі земному.

Звичайна річ: усе земне вмирає

І крізь природу в вічність переходить.

Г а м л е т

Так, пані, річ звичайна.

К о р о л е в а

То чому ж

Для тебе особливим це здається?

Г а м л е т

Здається? Я не знаю цього слова!

Ні, не здається, а насправді так.

Ні плащ мій, мамо, чорний, як чорнило,

Ані жалоби урочистий одяг,

Ані зітхань порив, подібний вітру,

Ані обличчя, розначем поїняте,

Ні навіть сліз рясних ріка невтримна,—

Ніщо з цих проявів і форм не може

Відбити глибину моєї туги.
Вони — здаються, легко їх удати,
Вони скорботі лиш оздоба й шати.

К о р о л ь

У вашій вдачі це похвальна риса,
Що так ви побиваєтесь за батьком.
Та батько ваш також утратив батька,
А батьків батько втратив теж свого.
Це кожному обов'язок синівський —
Посумувати слухний час, та й досить.
А бути впертим у своєму сумі —
Блюзнірство, й мужності немає в цьому.
Це непокора небесам, сваволя,
Це кволе серце, нетерплячий дух,
Невправний і простакуватий розум.
Таж смерть — звичайна річ, і скрізь і завжди
Що-небудь відбувається подібне.
То нащо так її до серця брати?
Це гріх і проти неба, й перед батьком,
Це гріх безглуздий супроти природи,
Бо споконвіку так у ній ведеться,
Що смерть батьків — то неминуча справа,
І першого небіжчика, й того,
Хто вмер сьогодні, супроводить вигук:
«Так мусить бути!» Тож об землю вдарте
Журбою марною і, як про батька,
Ви думайте про нас. Хай знає світ,
Що ви до трону нашого найближчі,
Що я любов до вас не меншу маю,
Аніж до сина батько найніжніший.
Вернутися ж до Віттенберга вчитись ⁷ —
Цей намір суперечить нашій волі,

Тому скоритися ми вас прохаєм:
Лишайтесь нам на радість і на втіху
Як перший наш вельможа, небіж, син.

К о р о л е в а

Не змушуй матір до благань даремних,
Лишися тут, не їдь до Віттенберга.

Г а м л е т

Готовий вам скоритись, королево.

К о р о л ь

От відповідь і добра, і люб'язна.
Нехай щастить вам тут. Ходімо, пані.
Ласкава ця й невимущена згода —
Моєму серцю усміх. Ми повинні
Відсвяткувать її, й про кожен келих,
Що вихилить король цієї ночі,
Гармата хмарам звістку дасть, і небо
Земним громам вторитиме. Ходім.

Усі виходять, крім Гамлета.

Г а м л е т

Коли б ця плоть моя, міцна занадто,
Розтала, зникла, скапала росою!
Чому творець заборонив нам віку
Собі вкорочувати? Боже, боже!
Яке нікчемне, марне й недолуге
Все, що на світі діється. Тьху! Тьху!
Немов город неполотий, де густо
Бувають бур'яни. Саме огидне
Його заповнило! Як це сталось?!
Два місяці, як він помер. Ні, менше!
Такий король! Із нинішнім зрівняти —

Він, як Гіперіон з сатиром поруч,
І матір так любив він, що, мабуть,
Вітрам небес не дав би надто грубо
Дихнути їй в обличчя. Небо й земле!
Що згадувати?! Так вона горнулась
До нього, мов з поживи тої голод
Зростав у неї ще. І ось — за місяць...
Несталосте, твоє імення — жінка!
Лиш місяць! Не стоптала й черевиків,
Що в них за тілом батьковим ішла
В сльозах, як та Ніоба. І тепер...
О боже мій! Тварина нерозумна,
І та, напевно, довше б сумувала!
Побралася із дядьком, що до батька
Подібний так, як я до Геркулеса.
Ще й сіль облудних сліз її не зникла
З очей, а вже на кровозмісне ложе
Вона спішить. В квапливості оцій
Добра немає і не може бути.
Розбийся, серце,— мушу я мовчати!

Входять Гораціо, Марцелл і Бернардо.

Г о р а ц і о

Привіт вам, принце!

Г а м л е т

Я радий вас бачить...
Гораціо! Невже це ви насправді!

Г о р а ц і о

Авжеж, мій принце, ваш слуга покірний.

Г а м л е т

Та ні, який слуга? Ми з вами друзі.
Що з Віттенберга привело сюди вас?
Марцелл?

М а р ц е л л

Так, добрий принце мій.

Г а м л е т

Я дуже радий.

(До Бернардо).

Добрий вечір, пане.
Що ж справді з Віттенберга привело вас?

Г о р а ц і о

Звичайне ледарство, мій добрий принце.

Г а м л е т

Так не насмів би й ворог ваш сказати,
То не вражайте й ви моїх ушей,
Говорячи самі собі на шкоду:
Я знаю, ви до ледарства не схильні.
Які ж у вас тут, в Ельсінорі, справи?
Вас до від'їзду тут навчать пиячить.

Г о р а ц і о

Приїхав я на похорон сюди.

Г а м л е т

Студенте-друже, не кепкуй ти з мене.
Кажи вже, що приїхав на весілля.

Г о р а ц і о

Та з ним таки ж і справді не барились.

Г а м л е т

Ощадність, любий друже мій, ощадність.
Печсню з похорону подавали
Уже як холодець на стіл весільний.
З найгіршим ворогом в раю зустрітись
Волів би я, ніж дня цього дожити.
Мій батько! Він стоїть переді мною.

Г о р а ц і о

Де, принце, де?

Г а м л е т

В очах душі моєї.

Г о р а ц і о

Його я бачив: справжній був король.

Г а м л е т

Він був людиною в усьому й завжди.
Я рівного йому вже не спіткаю.

Г о р а ц і о

Мені немовби він зустрівсь учора.

Г а м л е т

Зустрівся? Хто?

Г о р а ц і о

Небіжчик батько ваш.

Г а м л е т

Небіжчик батько мій?

Г о р а ц і о

Вгамуйте на хвилину здивування,
Я вам розповідатиму про чудо,
Якого свідками оці панове
Були.

Г а м л е т

Розповідайте, ради бога.

Г о р а ц і о

Бернардо і Марцелл, оці панове,
Дві ночі поспіль стоячи на чатах,
В опівніч глупу бачили, як постать,
Озброєна від голови до п'ят,
Цілком до батька вашого подібна,
З'являлася повільно й урочисто.
Аж тричі привид перед їх очима
Проходив зблизька, а вони стояли,
Поторопівши, з остраху застигши,
Як ті драглі, й не зважились озватись.
Коли ж із таємницею своєю
Прийшли вони до мене, третю ніч
Разом із ними став і я на варту.
Потвердилося кожне їхнє слово:
Той самий привид і в ту саму пору.
Я знаю батька вашого: подібний,
Як ця рука подібна до цієї.

Г а м л е т

Де це було?

Г о р а ц і о
Де варта, на терасі.

Г а м л е т
Ви говорили з ним?

Г о р а ц і о
Я намагався,
Та він не відповів. Мені здалося,
Що раз він ніби голову підвів
І вже от-от збирався щось сказати,
Та півень проспівав у цю хвилину,
І, спів почувши цей, метнувся привид
І зник з-перед очей.

Г а м л е т
Це дуже дивно.

Г о р а ц і о
Щоб я так жив, мій пане, все це правда,
І ми за свій обов'язок вважали
Про все це розповісти вам.

Г а м л е т
Ну, звісно, звісно. Зараз заспокоюсь.
Вночі сьогодні ви на чатах?

М а р ц е л л і Б е р н а р д о
Ми.

Г а м л е т
Говорите, озброєний?

Марцелл і Бернардо
Так, принце.

Гамлет

Увесь у зброї?

Марцелл і Бернардо
З голови до ніг.

Гамлет

То ви не бачили його обличчя?

Гораціо

Проходив він з піднятим заборолом.

Гамлет

Похмурий?

Гораціо

Більш сумне лице, ніж гнівне.

Гамлет

Червоне чи бліде?

Гораціо

Бліде, аж надто.

Гамлет

І пильно все на вас дивився?

Гораціо

Дуже.

Г а м л е т

Я б мусив бути там.

Г о р а ц і о

Це б вас вразило.

Г а м л е т

Мабуть, мабуть. А довго він пробув?

Г о р а ц і о

Повільно можна б налічить до сотні.

М а р ц е л л і Б е р н а р д о

Та довше, довше.

Г о р а ц і о

Ні, той раз не довше.

Г а м л е т

І сива борода?

Г о р а ц і о

Як за життя,

Сріблясто-чорна.

Г а м л е т

Я стаю на варту.

Можливо, знов він прийде.

Г о р а ц і о

Безумовно.

Г а м л е т

Як з'явиться він в батьковій поставі —
Озвусь я, хоч би там розверзлось пекло,
Мене примушуючи до мовчання.
Ви досі зберігали таємницю,
То я прошу — й падали зберігайте
І все, що станеться цієї ночі,
Тримайте в думці, не на язика.
Я за любов віддячу. Прощавайте!
Опівночі приблизно я прийду.

В с і

Прийміте нашу відданість і вірність.

Г а м л е т

Прийму любов, як ви мою. Прощайте!

Виходять усі, крім Гамлета.

Дух батька збройний! Щось тут не гаразд.
Якась підлота. Хоч би ніч скоріше!
Терпи. Хоч злочини сховати в прірві,
А людське око їх і звідти вирве.

(Виходить).

С Ц Е Н А 3

Кімната в Полонієвому домі.
Входять Лаерт і Офелія.

Л а е р т

Мої всі речі вже на кораблі.
Прощай же, сестро. Трапиться нагода

Й попутний вітер, то подати звістку
Не забувай.

О ф е л і я

Невже ти маєш сумнів?

Л а е р т

А щодо Гамлетових залицянь,—
Це тільки крові гра, лише галантність,
Це мов фіалка, що розквітне ніжно
Напровесні і пахощів минутих
Принадою чарує нас хвилину,—
Не більше.

О ф е л і я

Так, не більше?

Л а е р т

Ні, не більше.

Природа, визріваючи, плакає
Не тільки м'язів міць,— у храмі тіла
Бринить відправа розуму й душі.
Тебе, можливо, він тепер і любить
Без хитрощів, без ошуканства, щиро,
Але він раб народження свого,
Його становище тяжить над ним,
Не вільний він в своїх бажаннях, сестро.
Отож шануйся краще. Він не може
На власний смак собі шматок відкрять,
Як прості люди. Вибір цей приносить
Добробут і безпеку всій державі,
Залежить вибір цей від згоди тіла,
Якому Гамлет — голова. Тому-то,
Коли він каже, що тебе кохає,

Йому ти можеш вірить лиш настільки,
Наскільки зможе він здійснить, що каже,
А зможе він здійснить лиш те, на що
У Данії здобуде снільну згоду.
І дуже це твоїй зашкодить честі,
Як слухати довірливо ти будеш,
Що він наспівує, як серце втратиш
Або його нестримним домаганням
Відкриєш чистий свій дівочий скарб.
Не важся, сестро, і тримайсь оподаль
Від небезпечних вибухів бажання,
Бо дівчина й тоді вже необачна,
Як місяцю красу свою відкриє.
Обмов сама чеснота не уникне,
Червак підточить найніжнішу бруньку,
А надто на світанку днів весняних
Найбільше небезпеки. Отже, ти
Май страх і стережися, сестро любя,
Бо молодість — сама для себе згуба.

О ф е л і я

Твою науку в серці на сторожі
Поставлю. Тільки й ти ж, коханий брате,
Не будь, як нечестивий проповідник,
Що вказує тернистий шлях до неба,
А сам, гультьай розбещений, прямує
Квітчастими стежками втіх, забувши
Казання власні.

Л а е р т

Не турбуйся, сестро.
Та й забарився ж я. А ось і батько.
Входить Полоній.

Іще раз попросаємось: подвійне
Благословення — її благодать подвійна.

П о л о н і й

Ще тут, Лаерте? Сором! Швидше, швидше!
Вже вітер осідлав твої вітрила,—
Пора в дорогу. Ну, благословляю.

(Кладе руку на Лаєртову голову).

І закарбуй собі такі поради:
Ти язика не доручай думок,
Думок безладних — не доводь до дії.
Привітний будь, але без панібратства;
Надійних друзів ланцюгом крицевим
Прикуй до серця, лиш собі долоні
Не муляй, ручкавшись із першим-ліпшим
Недолітком. У сварку бійся встряти,
А встряв — поведься, щоб тебе боялись.
На слух будь щедрий, а скупий на мову,
Всіх вислухай, а власну думку май.
Ший одяг згідно із своїм достатком,—
Багатий, та без різних витребеньок,
Бо з вигляду її людину пізнають,
А надто в Франції; там щодо цього
Добірний смак у вищій товаристві.
Не позичай ні в кого і нікому.
Комусь позичиш — гроші її друга втрапиш,
Тобі позичать — прощавай ощадність.
А головне: будь вірний сам собі,
І вже за цим іде, як ніч за днем,
Що й з усіма не будеш ти нещирий.
Прощай. Хай ці слова в тобі дозріють.

Ла е р т

В покорі з вами я прощаюсь, пане.

П о л о н і й

Не гайся довше. Слуги ждуть на тебе.

Ла е р т

Прощай, Офеліє. Затям гарненько,
Що я казав.

О ф е л і я

Все в пам'яті замкнула
І ключ тобі на сховок віддаю.

Ла е р т

Прощайте.

(Виходить).

П о л о н і й

Ви про що з ним говорили?

О ф е л і я

Ми, про́шу вас, про Гамлета вели
Розмову.

П о л о н і й

Добре, це якраз до речі.
Мені казали, що частенько Гамлет
Перебував з тобою наодинці
І що прихильна ти до цих побачень.

Якщо це справді так, як говорили,
Застерігаючи мене, то, значить,
Не тямиш ти нітрохи, як повинна
Себе поводити моя дочка.
Що там у вас? Кажи, та тільки правду.

О ф е л і я

Останнім часом він мені не раз
Освідчувавсь у почутті своєму.

П о л о н і й

Ет! Почуття! Говориш, як дівчатко,
Що зовсім ще не знається на цьому.
І ти «освідченням» дим самим віриш?

О ф е л і я

Не знаю, як і думати про них.

П о л о н і й

Навчу я: думай так, що ти дитина;
Бо ті освідчення, що шага варті,
Береш за злото. Ти себе дорожче
Цінуй, а то (скажу тим самим словом)
Освідчиш ти мені свою глупоту.

О ф е л і я

Але в своїм коханні запевняв він
Якнайчеснішим способом мене.

П о л о н і й

Аякже, спосіб! Ну, продовжуй далі.

О ф е л і я

Щоб ствердити заневнення свої,
Він усіма святими присягався.

П о л о н і й

Це сильця, щоб ловити перенілок.
Я знаю: кров кипить, то й серце щедро
Тих присягань позичить язикові.
Це спалахи, вони ще не вогонь,
Лиш світять, а не гріють, і згасають,
Заледве блимнувши. Отож віднині
Ти будь на зустрічі скупіша трохи.
Не поспішай на перший поклик бігти
Так, ніби принц наказує тобі.
Ти Гамлетові тільки в тому й вір,
Що він — юнак, що бігати він може
На довшому припоні, аніж ти.
Коротше кажучи, не йми ти віри
Тим присяганням, бо вони облесні,
На них чуже святенницьке вбрання,
Щоб нечестиві приховать бажання
Та щоб тебе ввести в оману легше.
Отож-бо я не хочу, щоб про тебе
Могли якісь ходити поговори.
То з Гамлетом ти й не марнуй дозвілля.
Це я тобі наказую. Іди.

О ф е л і я

Я слухаюсь вас, тату.

(Виходить).

СЦЕНА 4

Тераса перед замком.
Входять Гамлет, Гораціо і Марцелл.

Гамлет

Ну й зимно! Вітер аж проймає наскрізь.

Гораціо

І справді, вітер надто вже різкий.

Гамлет

Котра година?

Гораціо

Мабуть, швидко північ.

Марцелл

Ні, вже пробило.

Гораціо

Вже? А я й не чув.
Надходить час, коли блукає привид.

За сценою сурми й гарматний салют.

А що це значить, принце?

Гамлет

Король всю ніч не спатиме сьогодні,
Він п'є й кружляє в буйному танку,
І ледве тільки вихилить він келих,—
Про це литаври й сурми сповіщають,
Немов про подвиг.

Г о р а ц і о

Що, такий це звичай?

Г а м л е т

На жаль, такий.
А я, дарма що народився тут
І звичай цей мені відомий змалку.
Проте вважаю, що багато краще
Його порушувати, ніж плекати.
Цією ниятикою тяжкою
Ми зажили собі лихої слави,
Усюди нас, на заході й на сході,
П'яницями вважають і плямують
Брудними прізвиськами всі народи,
А через це належної пошани
Не віддають нам і за добрі вчинки.
Таке й з людиною буває часто:
Якусь вона природну ваду має,
Що в ній сама не винна анітрохи,
Або у вдачі особливу рису,
Яка загати розуму руйнує,
Чи просто — звичку, надто своєрідну,
Не згідну з приписами поведінки,
І от, природи тут вина чи долі,—
А ця єдина цяточка в людини
Усе псує. Нехай чеснот у неї
Без ліку, і притому найчистіших,
Немов сама небесна благодать —
Нікчемна домішка лихого зводить
Все добре нанівець.

Входить привид.

Г о р а ц і о

Воно вже йде.

Г а м л е т

Небесні янголи, охороніть нас!
Благий чи злий ти дух, тебе приніс
Небесний легіт чи пекельний вихор,
Лихі чи добрі наміри у тебе,—
А ти в такому вигляді з'явився,
Що запитаю я: королю, батьку,
Державцю Датський, Гамлете, скажи,
Не дай у незнанні мені сконати!
Чому твої впокоєні кістки,
Поховані, як треба, по закону,
Роздерли саван свій? Чому твій склеп
Важкі камінні щелени роззявив
І вивергнув тебе? Яка причина,
Що ти, бездушний труп, отут блукаєш
Під сяйвом місячним у повній зброї
І жахом ніч наповнюєш навколо?
Нам, іграшкам в руках природи, страшно
Думок, яких душа збагнуть не може.
Навіщо це? Чому? Чого ти хочеш?

Привид киває Гамлетові.

Г о р а ц і о

Він кличе вас, щоб ви за ним пішли,
Так ніби щось вам хоче розповісти
Віч-на-віч.

М а р ц е л л

Як привітно закликає

Побути з ним на самоті де-небудь!
А ви не йдіть.

Г о р а ц і о

Не йдіть, ні в яким разі!

Г а м л е т

Він тут не говоритиме. Піду.

Г о р а ц і о

Не треба йти.

Г а м л е т

Чого ж мені боятись?
Життя і цвяшка ржавого не варте,
А що душі моїй він заподіє,
Коли вона безсмертна, як і він?
Піду, бо він ізнову закликає.

Г о р а ц і о

А що, як він заманить вас у нурт
Або на ту стрімку шпилясту кручу,
Яка над морем нависає грізно,
А там, набравши вигляду потвори,
Він ваші сили розуму потьмарить,
Штовхне у безум вас? Ви тільки зважте,—
Те місце й так страшне і без причини
Огорне жахом кожного, хто звідти
В морську безодню гляне й клетотіння
Внизу почує.

Г а м л е т

Знову кличе. Йди!
Я за тобою!

Марцелл

Ні, не треба.

Гамлет

Геть!

Гораційо

Отямтеся, не йдіть!

Гамлет

Це доля кличе
І в кожную жилку міць таку вливає,
Що я стаю, як той Немейський лев.
Він кличе знов мене. Пустіть, панове!
Зроблю я привид з того, хто насміє
Мене тримати! Йди! Я за тобою.

Привид і Гамлет виходять.

Гораційо

Він у нестямі, наче сам не свій.

Марцелл

Ходім за ним. Не варт йому коритись.

Гораційо

Ходім. До чого все це доведе?

Марцелл

Якась гнилизна в Датському королівстві.

Г о р а ц і о

Господь помилує.

М а р ц е л л

Ні, йдім услід.

Виходять.

С Ц Е Н А 5

Інше місце на терасі.

Входять п р и в и д і Г а м л е т.

Г а м л е т

Куди ведеш? Я далі не піду.

П р и в и д

То слухай.

Г а м л е т

Слухаю.

П р и в и д

Надходить час,

Коли в сірчане полум'я нестерпне
Я мушу повертатись.

Г а м л е т

Бідолашний!

П р и в и д

Не співчувай, а дослухайся пильно,
Що я відкрию.

Г а м л е т

Мушу дослухатись.

П р и в и д

А вислухавши, мушиш ти помститись.

Г а м л е т

Що?

П р и в и д

Я привид твого батька,
Приречений блукати тут ночами
І йти щодня у племінь на спокуту,
Аж поки всі гріхи мої земні
Не вигорять. Якби не заборона,
Я про свою в'язницю розповів би
Таке, що і найлегше слово в тебе
Пошарпало б, як бороною, душу
І очі б вирвало з орбіт, як зорі,
Застигла б кров, і кожна волосинка
У тебе настовбурчилась би, наче
Голки в розлученого їжатця.
Та вухо з плоті й крові не почує
Тайн вічності. О слухай, слухай, слухай!
Якщо любив коли ти свого батька...

Г а м л е т

О боже!

П р и в и д

Помститись мусиш ти за підле вбивство.

Г а м л е т

Убивство?

П р и в и д

Мерзенне всяке вбивство; але це
За всі протиприродніше й бридкіше.

Г а м л е т

Мерщій кажи, щоб я на крилах бистрих,
Як думка, наче мрія про кохання,
До помсти мчав.

П р и в и д

Я бачу, ти готовий.
Та й був би ти як непорушна ряска,
Що в водах Лети мляво загниває,
Коли б тебе ця річ не схвилювала.
Тож слухай, Гамлете. Пішли чутки,
Що, як в саду я спав, мене вжалила
Змія. Всю Данію ввела в оману
Ця вигадка. Знай, хлопче мій шляхетний,
Що та змія, вжаливши твого батька,
Його корону носить.

Г а м л е т

О. пророчий
Мій здогаде! Це дядько!

П р и в и д

Так.

Цей кровозмісник, звір прелюбодійний
Свого чаклунства хистом і дарами —
О нечестиві ті дари, той хист! —
Здолав на блуд ганебний спокусити,
Здавалось, доброчесну королеву.
Яке це, Гамлете, було падіння!
Від мене відвернутись, занедбати
Моє кохання, що у парі йшло
З обіцянками, даними при шлюбі,
І прихилитись до нікчеми цього,
Убогого, якщо рівнять зі мною!
Та як не йде шляхом гріха чеснота,
Хоч би порок небесну мав подобу,
Так хтивість навіть з янголом відчує
Пересит на божественному ложі
Й до покидьків потягнеться.
Та досить! Ось вітрець війнув ранковий.
Я розповім коротше. У саду
Я ліг спочить опівдні, як звичайно;
Цієї супокійної години
Твій дядько, в сад промкнувшись, увіляв
Мені у вухо блекоти страшної, —
Така вона ворожа людській крові,
Що прудко, на взірець живого срібла,
Всіма шляхами внутрішніми в тілі
Біжить, і звурджується кров від неї,
Як від краплини оцту молоко.
Загусли так раптово кров і в мене,
І струпом, і коростою бридкою,
Неначе в Лазаря, вся шкіра вкрилась,

Як від прокази.
Так я вві сні від братньої руки
Життя позбувсь, корони й королеви.
Мене підтято в розквіті самому
Гріхів моїх, без сповіді й причастя.
Рахунків ще не встигши звести, мусив
Іти я з тягарем численних вад
Складати звіт за всі свої діла.
Який це жах! Який це жах незмірний!
Якщо у тебе є чуття, мій сину,
Не попусти, щоб королівське ложе
Перетворилось на кубло розпусти.
Та хоч яка твоя та помста буде,
А проти матері недобрий замір
Нехай душі тобі не заплямує.
Хай судить бог її, нехай у грудях
Жалить сумління. А тепер прощай.
Світляк вістить наближення світанку,
Пригашуючи свій поблідлий вогник.
Прощай, прощай, прощай! І не забудь.

(Зникає).

Г а м л е т

Небесні сили! Земле! Що згадати
Ще треба? Пекло? Тихше, тихше, серце!
Напружтесь, м'язи, не втрачайте сили,
Тримайтеся. Не забувають тебе?!
Так, любий привиде, аж поки пам'ять
Іще живе в збентеженій цій скрипці!
Не забувають? Всі записи безглузді
Зітру з таблиці пам'яті своєї,
Усі слова з книжок, усе, що бачив,—

Всі образи, всі враження колишні,
Усе, що спостеріг від юних днів,—
Одне твоє веління в книзі мозку
Залишу я, без домішок низьких.
Клянуся небом! Згубна, згубна жінко!
Усміхнений негіднику проклятий!
Де записник мій? Мушу записати,
Що можна, посміхаючися, бути
Негідником. У Данії — напевно.

(Пише).

Уже ви, дядьку, тут. Віднині гасло
Моє: «Прощай, прощай! І не забудь».
Я в цьому присягаюсь.

Г о р а ц і о

(за сценою)

Принце, де ви?

М а р ц е л л

(за сценою)

Де Гамлет?

Г о р а ц і о

(за сценою)

Хай господь його боронить!

Г а м л е т

Аміль!

Г о р а ц і о

Агов, агов, мій принце!

Г а м л е т

Агов, агов, соколики, сюди!

Входять Гораціо і Марцелл.

М а р ц е л л

Ну, принце, як?

Г о р а ц і о

Які новини, принце?

Г а м л е т

О, надзвичайні!

Г о р а ц і о

Розкажіть і нам.

Г а м л е т

Та ви розплещете.

Г о р а ц і о

Їй-богу, ні.

М а р ц е л л

Я теж.

Г а м л е т

Ну, добре. Отже, хто б таке подумав...
Лиш не кажіть нікому!..

Г о р а ц і о і М а р ц е л л

Та їй-богу ж!

Г а м л е т

У Данії негідника немає,
Який не був би й справжнім шахраєм.

Г о р а ц і о

Не варто й приви́ду з труни вставати,
Щоб нам відкрити це.

Г а м л е т

Так, правда ваша.
Отож, мабуть, без зайвих балачок
Ми, розпрощавшись, підем хто куди:
Ви йдіть, куди бажання й справи кличуть,
Бо в кожного бажання й справи власні,—
А я? Ну, щодо мене, бідолахи,
То я піду молитись.

Г о р а ц і о

Якийсь безладний вихор диких слів.

Г а м л е т

Якщо я вас образив, то шкодую.
Ви не беріть за зло.

Г о р а ц і о

Тут зла немає.

Г а м л е т

Є зло, Гораціо, та ще й велике,
Клянуся в цьому Патриком святим.

А привид мій — він чесний, справжній привид.
Ну, й якось ви вже стримайте бажання
Дізнатися, що відбулось між нами.
А нині є до вас прохання в мене,
Товариші по школі й по мечу.
Ви обіцяйте...

Г о р а ц і о
Зробимо. Що саме?

Г а м л е т
Про те, що сталося, нікому й слова.

Г о р а ц і о й М а р ц е л л
Ні, не розкажем.

Г а м л е т
Присягніться в тому.

Г о р а ц і о
Клянусь, мовчатиму.

М а р ц е л л
І я клянусь.

Г а м л е т
Ні, на мечі моїм.

М а р ц е л л
Та ми ж клялися.

Г а м л е т
Ні, на мечі, я прошу вас.

П р и в и д
(кричить з-під сцени)

Кляніться!

Г а м л е т

Ага, друже, й ти такої думки!
Ти тут, старий? Ви чули, що він каже?
Отож кляніться!

Г о р а ц і о

В чому саме, принце?

Г а м л е т

Про те, що бачили, не говорити.
Кляніться на мечі моїм.

П р и в и д

(знизу)

Кляніться!

Г а м л е т

Nic et ubique? * Перейдімо звідси.
Отут, панове, станьмо. Присягніться,
На меч поклавши руки, не казати
Ніколи і ніде про те, що чули.
Кляніться на мечі.

П р и в и д

(знизу)

Кляніться!

* Тут і скрізь? (Лат.)

Г а м л е т

Старий ти кроте, швидко землю риєш.
Вже підкопався! Персїдімо знову.

Г о р а ц і о

О світе мій! Чужі нам ці дива!

Г а м л е т

Ви їх привітно й стрїньте, як чужинців.
Багато в небі й на землі такого,
Що нашій філософії й не снилось.
Але підходьте ближче;
Клянїться ще раз, і нехай над вами
Господня ласка буде: хоч би як
Поводився я дивно та безглуздо,
Хоч би який я вигляд мав дивацький,—
Клянїться, що, побачивши мене,
Не будете отак складати рук,
Або похитувати головою,
Або казати щось таке, мовляв,
«Авжеж, ми знаєм...», «Ми, якби захтіли...»,
«От тільки говорити нам не вільно...»
Не треба навіть натяків робити,
Що вам відомо щось про мене. Отже,
Клянїться знов.

П р и в и д

(знизу)

Клянїться!

Г а м л е т

Заспокойся,
Бентежний привиде! Так от, панове,

З любов'ю покладаюся на вас.
А все, чим бідолаха Гамлет зможе
Свою довести приязнь і любов,
Дасть бог, невдовзі станеться. Ходімо
І — пальці на устах, благаю ще раз.
Звихнувся час наш. Мій талане клятий,
Що я той вивих мушу направляти!
Ну що ж, ходімо разом.

Виходять.

ДІЯ ДРУГА

СЦЕНА 1

Ельсінор.
Кімната в Полонієвому домі.
Входять Полоній та Рейнальдо.

Полоній
Віддайте гроші й лист йому, Рейнальдо.

Рейнальдо
Гаразд, мій пане.

Полоній
Перше, ніж зустрітись,
Ви дуже мудро, голубе, вчинили б,
Розвідавши та розпитавши, як він
Поводиться.

Рейнальдо
Я так і думав, пане.

П о л о н і й

Це добре, дуже добре. Розпитайте
Раніш, які датчани є в Парижі,
Та хто, та де, та як живе, з ким дружить,
Які достатки має, скільки тратить,
А там, довідавшись манівцями,
Що співрозмовник знає мого сина,
До справи вже підходьте ви щільніше.
Удайте, ніби щось і вам відомо,
Як от приміром: «Я знайомий з батьком,
Та з друзями, та трошки й з ним самим».
Затямили, Рейнальдо?

Рейнальдо

Якнайкраще.

П о л о н і й

«Та трошки й з ним», але додайте: «Мало.
Якщо ж це той, кого я мав на думці,
То він бешкетник, він сякий-такий».—
Вигадуйте, що хочете, на нього,
Аби лиш не таке, що честь плямує.
Цього не треба. А грішки звичайні,
Що супроводять молодість і волю,
Приписуйте йому.

Рейнальдо

Скажім, картярство.

П о л о н і й

Так, так! Пияцтво, сварки, може, бійки
Чи до повій вчащання — навіть це.

Рейнальдо

Ні, пане, це на честі буде пляма.

Полоній

Нітрохи. Тут залежить все від того,
Як будуть висвітлені всі ці вади.
Його ви не повинні виставляти
Розпусником якимось надзвичайним,
А повернути справу так, що в нього
Сваволя це, буяння молодече,
Кипіння неприборканої крові,
Те, що властиве всім.

Рейнальдо

Але ж, мій пане...

Полоній

Спитати хочете, навіщо все це?

Рейнальдо

От-от, хотів би знати я, навіщо.

Полоній

То слухайте ж, до чого я веду.
Мені здається, спосіб мій несхибний.
Укрийте трошки брудом мого сина,
Ну, як от у роботі річ брудниться,
Тоді — вважайте:
Ваш співрозмовник, якщо й він помітив
У юнака якийсь подібний гріх,
Напевно, переб'є вас і промовить:
«Добродію», чи «друже» там, чи «пане»,—

В залежності від того, хто він сам,
Або які звичаї в тій країні
Ведуться.

Рейнальдо

Безумовно, так, мій пане.

Полоній

І отоді-то, голубе, він... Отоді-то він... Що ж це я хотів сказати? Бий його сила божа, я ж хотів щось таке сказати. На чому я спинився?

Рейнальдо

На «переб'є вас і промовить», на «добродію, чи друже там, чи пане...»

Полоній

Ага,— він переб'є вас і промовить...
Він скаже: «Знаю я цього хлопчину.
Я вчора стрів його» чи «позавчора»,
Чи «цими днями — в тому й тому місці,
І з тим чи з тим, і був він напідпитку»,
Чи «посварився з ким», чи «йшов якраз
В крамничку певну», тобто в дім розпусти,
Чи щось таке. І от вам,— як принаду
Вчепили ми брехню, впіймали правду.
Отак-то ми, розумні та розважні,—
Ми цілимо не прямо, тільки збоку,
І навімання пустившись, манівцями,
Якраз утрапимо на битий шлях.
В такий же спосіб і про мого сина
Дізнатись можна. Зрозуміли, мабуть?

Рейнальдо
Цілком, мій пане.
Полоній
Ну, то йдіть здорові!
Рейнальдо
Іду, мій пане.
Полоній
Щоб не помічав він,
Як стежите за ним.
Рейнальдо
Звичайно, пане.
Полоній
Хай музики продовжує навчатись.
Рейнальдо
Скажу, мій пане!
Полоній
Прощавайте. З богом!
Рейнальдо виходить.
Входить Офелія.
Що трапилось, Офеліє? В чім справа?
Офелія
Ой тату, тату, як же я злякалась!
Полоній
Господь з тобою. Та й чого?

О ф е л і я

Сиджу я

В своїй кімнаті за шиттям, як раптом
Принц Гамлет входить. У брудних панчохах,
Що зсунулися вниз, без капелюха,
Розхристаний, увесь пополотнів
Як та сорочка, трусяться коліна,
А дивиться так жалібно, як ніби
Із пекла щойно вирвався і хоче
Він про пекельні жахи розповісти.

П о л о н і й

Що, від кохання збожеволів?

О ф е л і я

Хто зна;

Боюсь, що так.

П о л о н і й

А говорив він що?

О ф е л і я

Він взяв мене за лікоть, міцно стиснув
І відступив на довжину руки,
Тримаючи долоню над очима,
І пильно так вдивлявся мені в обличчя,
Немов хотів його намалювати.
І довго він простояв нерухомо,
Тоді струснув мені злегенька руку,
Хитнув отак аж тричі головою
І жалісно та глибоко зітхнув
Так, наче це зітхання передсмертне.
А потім руку він мою пустив

І геть пішов, знаходячи дорогу
Наосліп, увесь час через плече
Не зводячи своїх очей із мене.

П о л о н і й

Ходімо. Пошукаю короля.
Тут явне божевілья від любові.
Це самозгубне почуття людину
Штовхає на несамовиті вчинки
Так само, як і кожна інша пристрасть
На цьому світі. Шкода, дуже шкода.
Ти з ним ці дні поводитись суворо?

О ф е л і я

Ні, тільки після вашого наказу
Я не приймала ні його самого,
Ані листів.

П о л о н і й

От він і втратив розум.
На жаль, до нього я не мав довір'я,
Здавалося, він надто легковажний
І тільки й хоче, щоб тебе звести.
Ото, їй-богу, всім старим властива
Надмірна підозріливість, не менша,
Мабуть, ніж молоді — необережність.
Ходім до короля її усе розкажем.
У справі цій шкідливіше мовчання,
Ніж розповідь відверта про кохання.
Ходім.

Виходять.

СЦЕНА 2

Кімната в замку.

Входять король, королева, Розенкранц,
Гільденстерн і почет.

Король

Вітаєм, Розенкранце й Гільденстерне!
Ми прагнемо вас бачити, до того ж,
Іще нагальна виникла потреба
І спонукала викликати вас.
Ви, мабуть, чули, як змінився Гамлет.
Якась це справді зміна дивовижна,
Бо й зовнішність, і внутрішня подоба
Інакші зовсім стали, ніж були.
Не знаю, що й подумати, не знаю,
Яка б могла тут діяти незримо
Причина, окрім батькової смерті,
Що так він сам з собою розминувся.
Ви вкупі з ним росли, йому ви змалку
Близькі, то попрошу я вас обох
Тут, при дворі, на певний час лишитись,
Розважити його, а принагідно
Дізнатися, від чого він страждає,
То, може, й ліки ми б тоді знайшли.

Королева

Про вас він часто говорив, панове,
І певна я: нема людей на світі,
До кого був би він такий прихильний.
Якщо ви ласку явите свою,
Погодитесь біля нас пожити

І справдите усі надії наші,
То жде вас королівська нагорода.

Р о з е н к р а н ц

Ви можновладці наші, а тому
Цілком могли б свою державну волю
Явити нам у вигляді наказу,
А не прохання.

Г і л ь д е н с т е р н

Але ми обидва
До ваших ніг складаємо покірно
Свою всю відданість, усю ретельність
У послугах і ждем наказів ваших.

К о р о л ь

Спасибі, Розенкранце й Гільденстерне!

К о р о л е в а

Спасибі, Гільденстерне й Розенкранце!
Я прошу вас не гаяти часу
І йти до сина. Як же він змінився!
Хтось проведіть оцих панів до принца!

Г і л ь д е н с т е р н

Дай боже, щоб йому присутність наша
Була корисна й бажана.

К о р о л е в а

Амінь!

Розенкранц, Гільденстерн і дехто з почту виходять.
Входить Полоній.

П о л о н і й

З Норвегії, мій пане, повернулись
Із радісною вісткою посли.

К о р о л ь

Ти завжди батько радісних вісток.

П о л о н і й

Насправді так? Насмілюся запевнить,
Що богові та королю належать
Мої обов'язки й моя душа.
І якщо мозок мій іще придатний
В державних справах, наче хорт, натрапить
На слід, тоді, здається, я відкрив
Причину Гамлетового безумства.

К о р о л ь

Кажі, та якнайшвидше! Це важливо.

П о л о н і й

Прийміть раніш послів. Мої новини —
То вже як солодощі на бенкеті.

К о р о л ь

Тоді, будь ласка, сам їх запроси.

Полоній виходить.

Гертрудо мила, каже він, що знає,
Від чого саме син ваш захворів.

К о р о л е в а

Мені здається, тут одна причина —
Смерть батькова і наш квапливий шлюб.

К о р о л ь

Побачимо.

Входить Полоній з Вольтімандом і Корнелієм.

Вітаємо вас, друзі!
Що каже брат Норвежець, Вольтіманде?

В о л ь т і м а н д

Вітання шле у відповідь на ваше.
Найперше дав наказ він припинити
Одразу вербування добровольців.
Він так вважав, що похід проти Польщі
Готує небіж, та коли дізнався,
Що вашій це величності на шкоду
І що його, недужого, старого,
Лише в оману вводить Фортінбрас,—
Звелів небожа викликать до себе.
Той, нагінку діставши, підкорився
І присягнувся тут же, перед дядьком,
На вас ніколи не підносить зброї.
Старого короля це зворушило,
І він небожеві призначив річно
Три тисячі, крім того, дав ще дозвіл
Із військом зібраним на Польщу рушити.

(Подає папір).

А в цім папері міститься прохання,
Щоб ви йому дозволили ласкаво
Провести військо через ваші землі
З умовою, як викладено тут,
Що люд від цього не зазнає шкоди.

К о р о л ь

Це нам до серця. Слушної години
Ми обміркуєм відповідь на лист.
Спасибі вам за працю. Спочивайте,
Ну, а вночі разом побенкетуєм.
Ідіть здорові.

Вольтіманд і Корнелій виходять.

П о л о н і й

Це як слід скінчилось.
Королю мій і владарко моя!
Пояснювати, що таке величність,
У чім обов'язок, що день є день,
Ніч — ніч, а час є час,— це означає
Лиш марнувати час, і день, і ніч.
Тому, що стислість — розуму душа,
А балакучість — лиш прикраса й тіло,
Я буду стислий. Син ваш божевільний.
Я так сказав, бо в чім же й божевілья,
Коли не в тім, щоб бути божевільним?
Та киньмо це.

К о р о л е в а

Змістовніше й простіше.

П о л о н і й

Кажу я просто. Те, що божевільний
Ваш син — це правда, правда й те, що шкода,
І шкода, що це правда. От безглуздий
Зворот! Простіше говорити буду.
Ми відшукати мусимо причину
Афекту, чи, скажу точніш,— дефекту,

Бо цей афект незмінно дефективний.
І от відшукуєм, і що знаходим?
Вважайте:
Моя дочка — вона моя, бо в мене —
Слухняно віддала мені оце.
Читаю. Отже, слухайте й міркуйте.

(Читає).

«Небесній, кумирові моєї душі, найпрекраснішій Офелії», — це поганий вираз, заяложений вираз, «найпрекрасніший» — заяложений вираз. Але слухайте далі. Ось.

(Читає).

«На її чарівні білі груди оцей...» і таке інше.

К о р о л е в а

Це Гамлет пище їй?

П о л о н і й

Лише хвилинку.

Я все по черзі вам перекажу.

(Читає).

«Не вір зіркам блакиті,
Не вір, що сонце є,
Не вір і правді в світі —
В кохання вір моє.

О люба Офеліє, не щастить мені з віршуванням. Нема в мене хисту підраховувати свої зітхання. Але що я люблю тебе від серця, так, від широго серця, ти цьому повір, моя хороша. Прощай. Твій назавжди, моя найдорожча владарко, поки ще ця машина належить йому, *Гамлет*».

Ось що дала мені дочка слухняна.

І ще розповіла, в яких словах,
Коли та де він залицявся до неї.

К о р о л ь

А як вона поставилась до цього?

П о л о н і й

Ви що про мене думаєте?

К о р о л ь

Ви

Людина віддана і шани гідна.

П о л о н і й

Таким я й хочу бути. А що б тоді ви
Подумали про мене, якби я,
Помітивши у зародку цю пристрасть,—
А я, признатись мушу, розпізнав
Її раніше, ніж дочка сказала,—
Що б ви тоді подумали про мене
Чи милостива наша королева,
Коли б я став цій справі потурати,
Або спостерігав байдужим оком,
Чи власне серце змусив би осліпнути
І зацікавити? Ні, я не такий!
Своїй голубці я сказав одразу:
«Лорд Гамлет — принц. Нерівня він тобі.
Цього не мусить бути». І звелів їй
Щільніш замкнутися на ключ від нього,
Від посланців його і від дарунків.
Вона послухалася, і відтоді,
Сказати коротко, він зажурився,
Утратив апетит і сон, ослаб

І занепав на розумі нарешті,
Засмучуючи всіх.

К о р о л ь

Чи то ж від цього?

К о р о л е в а

Воно таки скидається на правду.

П о л о н і й

А чи було коли, щоб я сказав
Про щось «це так» — воно ж інакше вийшло?

К о р о л ь

Такого я не можу пригадати.

П о л о н і й

(показуючи спершу на свою голову, потім на плечі)

Ви можете оце з оцього зняти¹,
Коли не вийде на моє. Найменшу
Лиш зачіпку — то правду я знайду
І під землею.

К о р о л ь

Як би перевірить?

П о л о н і й

Він інколи годинами блукає
Отут по галереї.

К о р о л е в а

Справді так.

П о л о н і й

Якраз тоді я й підішлю дочку;
А ми, сховавшись отут за килим,
Удвох постежмо, і якщо її
Не любить віп і хворий не від того —
Я не державний радник, а на ферму
Чи візником піду...

К о р о л ь

Ну що ж, постежмо.

К о р о л е в а

Ось він, бідненький, з книжкою в руці.

П о л о н і й

Ідіть мерщій, ідіть обоє звідси.
Пробачте. Сам до нього підійду.

Король і королева з почтом виходять.
Входить Г а м л е т, читаючи книгу.

П о л о н і й

Ну, як ся маєте, мій любий принце?

Г а м л е т

Хвалити бога, добре.

П о л о н і й

Ви впізнали мене, принце?

Г а м л е т

Одразу впізнав. Ви торгуєте рибою².

П о л о н і й

Ні, що ви принце.

Г а м л е т

Ну, то хотів би я, щоб ви були такі самі чесні.

П о л о н і й

Чесний, принце?

Г а м л е т

Так, пане. Бути чесним у наші часи — це значить бути одним на десять тисяч.

П о л о н і й

Свята правда, принце.

Г а м л е т

Що вже казати, коли такий бог, як сонце, розплоджує черву, пестячи променем падло... У вас є дочка?

П о л о н і й

Так, принце.

Г а м л е т

Не пускайте її на сонце. Благословен усякий плід, лише не той, що може бути в неї. Наглядайте за нею, приятелю.

П о л о н і й

(убік)

Ну, що ти скажеш? Увесь час про мою дочку. А спершу не впізнав мене,— мовляв, рибою торгуєте. Далеко зайшов! Правду кажучи, замолоду й я багацько настраждався через кохання. Майже отак само. Спробую ще поговорити. Що ви читаєте, принце?

Г а м л е т

Слова, слова, слова.

П о л о н і й

А в чому там справа?

Г а м л е т

Чия справа?

П о л о н і й

Я хочу сказати,— про що там написано в книзі, принце?

Г а м л е т

Наклеп судільний, пане. Шахрай-сатирик запевняє, що в старих — сиві бороди, обличчя в зморшках, з очей тече густа смола й сливовий клей, що в них зовсім нема розуму і литки дуже кволі. Я всьому цьому охоче йму віру, тільки вважаю, що писати про це — непорядно. Адже й ви, пане, станете колись такий само старий, як я, коли зможете порачкувати назад.

П о л о н і й

(убік)

Якщо це й божевілья, то в ньому є певна система. Може, ви хочете піти з цього протягу, мій пане?

Г а м л е т

Куди, в могилу?

П о л о н і й

Це таки справді з протягу!

(Вбік).

Як влучно він часом відповідає! Дотепність часто властива божевільню, а здоровий розум інколи її позбавлений. Піду та поміркую, як би влаштувати зустріч його з дочкою. Шановний принце, прошу дозволу піти.

Г а м л е т

Нема пане, нічого, з чим би охочіше я розлучився. Крім свого життя, крім свого життя, крім свого життя!

П о л о н і й

Бувайте здорові, принце!

Г а м л е т

Оці ще мені балакучі старі йолопи!

Входять Розенкранц і Гільденстерн.

П о л о н і й

Вам принца Гамлета? Якраз він тут.

Р о з е н к р а н ц

(до Полонія)

Спасибі, пане.

Полоній виходить.

Г і л ь д е н с т е р н

Мій шановний принце!

Розенкранц

Мій любий принце!

Гамлет

Друзі ви мої!

Ну, як у тебе справи, Гільденстерне?
І Розенкранц! Як живете ви, хлопці?

Розенкранц

Як незначні сини землі живуть.

Гільденстерн

На щастя, ми щасливі не надмірно.
Не гудзики на ковпаку Фортуни.

Гамлет

Але ж і не подошви, не на споді.

Розенкранц

Та ні, принце.

Гамлет

Виходить, ви живете в неї коло пояса, деś у самому
осередку її ласки.

Гільденстерн

Та туди ми вчащаємо.

Гамлет

До потайних частин? А справді, Фортуна дівка роз-
пусна. Ну, що новенького?

Розенкранц

Нічого, принце, хіба тільки те, що світ став чесний.

Гамлет

Ну, то швидко кінець світу. Тільки відомості ваші неправдиві. Та я все-таки хочу розпитати вас докладніше. Чим ви, друзі мої, так прогнівили цю саму Фортуну, що вона заслала вас сюди, до в'язниці?

Гільденстерн

До в'язниці, принце?

Гамлет

Звичайно. Данія — в'язниця.

Розенкранц

В такому разі, весь світ — в'язниця.

Гамлет

Та ще й як упорядкована. Скільки в ній казематів, камер, підземель. Данія належить до найгірших.

Розенкранц

Ми так не вважаємо, принце.

Гамлет

Тоді для вас світ не в'язниця. Ніщо само по собі не буває ні добре ні погано, таким його робить наша оцінка. Для мене світ — в'язниця.

Розенкранц

Отже, на в'язницю його перетворює ваше честолюбство: світ надто тісний для вашої душі.

Г а м л е т

Боже мій! Та замкніть мене хоч і в горіхову шкара-
лупку, я й там себе вважатиму володарем безмежності.
От коли б тільки не мої лихі сни.

Г і л ь д е н с т е р н

А сни якраз і виникають з честолюбства. Бо сама суть
честолюбства — тільки тінь сну.

Г а м л е т

Але й сон також не що інше, як тінь.

Р о з е н к р а н ц

Так воно й є. На мою думку, честолюбство — така
невиразна й невагома річ, що вона тільки тінь тіні.

Г а м л е т

Тоді виходить, що тільки жебраки реальні, а наші ко-
ролі й надмірно звеличені герої — це тіні жебраків. Та,
може, нам краще піти до двору? Слово честі, в мене вже
нема снаги розумувати.

Р о з е н к р а н ц і Г і л ь д е н с т е р н

Ми — за вами з своїми послугами.

Г а м л е т

Тільки не це! Я не хочу вас рівняти з усіма іншими
слугами, бо, правду кажучи, занадто вже пильно мене
доглядають останнім часом. Але скажіть по щирості, що
ви робите в Ельсінорі?

Р о з е н к р а н ц

Приїхали вас одвідати, та й тільки.

Г а м л е т

Такий злидар, як я, не годен і подякувати як слід. І все-таки я дякую, хоч ця подяка, друзі, не багато варта. Вас не вікликали? Ви прибули з власної охоти? Самі приїхали? Говоріть широко! Ну, кажіть-бо, кажіть!

Г і л ь д е н с т е р н

Що нам казати, принце?

Г а м л е т

Та що хочете, аби до діла! Вас викликали. У вас в очах блимає щось на зразок признання, вашій стриманості не вистачає вміння приховати його. Я знаю, добрий король і королева покликали вас.

Р о з е н к р а н ц

З якою метою, принце?

Г а м л е т

А це вже ви мені скажіть. Тільки — закликаю вас нашою приязню, спільними молодощами, обов'язками непорушної любові, всім найдорожчим, в ім'я чого благав би вас хтось красномовніший, ніж я,— скажіть одверто: по вас посилали чи ні?

Р о з е н к р а н ц

(пошепки до Гільденстерна)

Що йому скажете?

Г а м л е т

(убік)

Ну, все помітно. Якщо ви любите мене, не крийтеся.

Гільденстерн

Принце, по нас посилали.

Гамлет

Хочете, я вам скажу, навіщо? Тоді я позбавлю вас необхідності говорити самим, і на обіцянці вашій не зраджувати таємниці не злиняє ані пір'їнка. З недавнього часу, сам не знаю чому, я позбувся своїх усіх веселощів, занедбав усі свої звичні вправи, і так мені важко, і цей вінець світотвору — земля — видається мені неплідною скелею. Оце розкішне шатро — повітря, — оці, погляньте, чудові небеса, їх величне склепіння, оздоблене золотими іскрами, — все це для мене тільки нагромадження смердючих і шкідливих випарів. Який довершений витвір — людина! Шляхетні думки! Безмежні здібності! Увесь вигляд, кожен рух викликає захоплення. Вчинки нагадують янгола! Бога нагадує розуміння! Окраса всесвіту! Взірєць усього сущого! А чого варта для мене ця істота, квінтесенція якої — прах? Чоловік не вабить мене... та й жінка також, бо з ваших посмішок я побачив, що ви саме це хотіли сказати.

Розенкранц

Принце, в мене нічого схожого й на думці не було.

Гамлет

А чого ж ви посміхнулись, коли я сказав, що чоловік мене не вабить?

Розенкранц

Я подумав, яка пісна зустріч тут чекає акторів. Ми якраз їх випередили по дорозі. Вони прямують сюди, щоб запропонувати свої послуги.

Г а м л е т

Той, хто грає королів, буде в нас бажаним гостем. Його величності я віддам належне. Мандрівний лицар знайде роботу для свого меча й шкіряного щита. Коханцеві не доведеться зітхати марно. Меланхолік знайде потіху наприкінці п'єси. Комік примусить сміятися схильних до сміху. Героїня виливатиме свої почуття, нехай навіть шкутильгатиме білий вірш. Які це актори?

Р о з е н к р а н ц

Якраз ті, які були вам колись до вподоби,— трагіки з столиці.

Г а м л е т

А чого ж вони пустилися в мандри? Постійне місце вигідніше їм і для слави, й для прибутку.

Р о з е н к р а н ц

Я вважаю, що до цього їх змусили нововведення останнього часу.

Г а м л е т

Чи вони в такій самій пошані, як і тоді, коли я був у столиці? Чи на їх виставах так само повно публіки?

Р о з е н к р а н ц

В тому то й справа, що ні.

Г а м л е т

Чому ж це так? Хіба вже вони взялись іржею?

Р о з е н к р а н ц

Та ні, не зменшилась ні їхня пильність, ані вміння.

Але з'явилося, пане, кодло дітлахів³, малих писклят, що галасують, витягаючи найвищі ноти, і дістають за це несамовиті оплески. Вони тепер увійшли в моду і так шалено паплюжать звичайний, як вони кажуть, театр. що туди перестало ходити багато людей, які носять шпагу, побоюючись гусиних пер театральних письмаків.

Г а м л е т

Як, то все це діти накоїли? А хто їх утримує? Як їм платять? Невже вони грають на сцені тільки доти, доки мають голос, щоб співати? А згодом, коли стануть акторами звичайних театрів, якщо не знайдуть кращого заробку, то чи не говоритимуть вони, що драматурги робили не гаразд, під'юджуючи їх проти дорослих акторів, на яких хлопчак й самі перетворяться?

Р о з е н к р а н ц

Правду кажучи, галасу було багато з обох боків. Наші люди не вважають за гріх нацьковувати одних на одних. Якийсь час публіка й грошей не хотіла платити, якщо в п'єсі поет з акторами не показували бійки.

Г а м л е т

Невже?

Г і л ь д е н с т е р н

О, голів потрощено було чимало.

Г а м л е т

І хлопчак беруть гору? Перемагають?

Р о з е н к р а н ц

Так, принце. Навіть і Геркулеса з його вантажем⁴.

Г а м л е т

Та воно й не диво. От, скажімо, відколи дядько мій королем, усі, хто кривився з нього за батькового життя, тепер платять по двадцять, сорок, п'ятдесят, сто дукатів за його портрети-мініатюри. Сто чортів, щось воно над-природне, от якби тільки філософії пощастило до цього докопатись!

За сценою сурми.

Г і л ь д е н с т е р н

Ось і актори.

Г а м л е т

Панове, дуже радий бачити вас в Ельсінорі. Ваші руки! Ознаки гостинності — привітність і чемність. Дозвольте ж мені й привітати вас у згоді з цими звичайностями, щоб після моєї зустрічі з акторами вам не здавалося, ніби я до них виявив більше люб'язності. Дуже радий вас бачити! Але мій дядько-батько і тітка-мати помиляються.

Г і л ь д е н с т е р н

В чому, любий принце?

Г а м л е т

Я божевільний тільки під час норд-норд-весту. А коли вітер з півдня, я зможу відрізнити сокола від чаплі.

Входить Полоній.

П о л о н і й

Моє шанування, панове.

Г а м л е т

Слухайте, Гільденстерне. І ви також. На кожне вухо по слухачеві. Оце старе немовля ще й досі не вийшло з пелюшок.

Р о з е н к р а н ц

А може, потрапило в пелюшки вдруге. Недарма кажуть: старий, як малий.

Г а м л е т

Наперед кажу, він прийшов сповістити про акторів, от почуєте. Ви маєте рацію, пане. Це в понеділок уранці й сталося, як ви сказали.

П о л о н і й

Пане, для вас у мене новини.

Г а м л е т

Пане, для вас у мене новини. Коли Росцій був у Римі актором...

П о л о н і й

Актори прибули, принце.

Г а м л е т

Бути не може!

П о л о н і й

Слово честі...

Г а м л е т

«На віслюку приїхав кожен...»⁵

П о л о н і й

Найкращі актори в світі, чи то для трагедій, чи комедій, історичних хронік, пасторалів, для п'єс пасторально-комічних, пасторально-історичних, трагіко-історичних, трагічно-комічно-історично-пасторальних, для п'єс із дотриманням єдності і для поем, необмежених правилами. Їм і Сенека не надто сумний, і Плавт не надто легковажний. І в виконанні писаної ролі, і в імпровізації нема їм рівних.

Г а м л е т

О Єффаю, судде ізраїльський⁶, який був скарб у тебе?

П о л о н і й

Який був скарб у нього, принце?

Г а м л е т

Ну, як же?

«Єдину мав дочку-красуню,
Понад усе її любив».

П о л о н і й

(убік)

І все він про мою дочку.

Г а м л е т

А що, хіба не так, старий Єффаю?

П о л о н і й

Якщо Єффаєм ви взиваєте мене, принце, то справді, в мене є дочка, яку я люблю понад усе.

Г а м л е т

Ні, далі не так.

П о л о н і й

А як же далі, принце?

Г а м л е т

А ось як:

«Що настає, те бог дає».

А потім, ви ж самі знаєте —

«Все так і йшло, як слід було...»

З першої строфи цієї побожної пісеньки ви дізнаєтесь іще більше. Ось уже наближається моя розвага.

Входять четверо чи п'ятеро акторів.

Ласкаво просимо, панове, ласкаво просимо. Сподіваюся, ви в доброму здоров'ї. Вітаю, мої хороші. А, давній друзяко! Та й борода ж у тебе вродила, відколи я тебе не бачив. Що, приїхав сюди з мене сміятися в бороду? А, це ви, панно? ⁷ Царице небесна! Та ви на цілий за-каблук до неба наблизилися з того часу, як ми востан-не бачились. Моліть бога, щоб ваш голос не деренчав, як золотий червінець, що вийшов з ужитку. Ласкаво просимо, панове, всіх. Ану даваймо, як ті французькі сокольники, накинемся на перше-ліпше, що нам трапиться. Будь ласка, якийсь монолог. Ану покажіть своє мистецтво! Ну якийсь палкий монолог.

П е р ш и й а к т о р

Який монолог, милостивий принце?

Г а м л е т

Пригадую, ти мені колись читав монолог. П'єси не виставляли на сцені, а якщо й виставляли, то хіба тільки

раз; пам'ятаю, ця річ не сподобалась юрбі: це був, так би мовити, кав'яр для загалу. Але так видалось мені та й іншим, чия думка важить більше, ніж моя, що це була прекрасна п'еса, вміло розподілена на сцени, писана просто і з хистом. Пригадую, тоді говорено, що віршам не вистачає прянощів, щоб додати їм смаку; і в зворотах не знаходили ніякої піднесеності; але вважалося, що це сумлінна праця, здоровий твір, приємний, красивий без вишуканості. Один монолог мені особливо сподобався: це розповідь Енея Дідоні, а особливо те місце, де говориться про загибель Пріама. Якщо цей монолог іще в вас у пам'яті, почніть от із такого рядка. Чекайте, чекайте, пригадаю.

«Скажений Пірр, неначе звір гірканський...» ⁸

Ні, не так. Але починається з Пірра.

«Скажений Пірр, що в нього зброя чорна
Була, як ніч, як заміри його,
Коли йому лежати довелося
У череві зловісного коня,
Тепер отой жахливий чорний колір
Укрив іще жахливішим — багряним,
Він весь в крові батьків і матерів,
Синів, дочок, в крові, яка скипілась
Від полум'я розжевлених будинків,
Що хазяїв загибель осявають.
Украй розпалений вогнем і люттю,
Пекельний Пірр, шукаючи Пріама
Старого, йде...»

Продовжуйте ви тепер.

П о л о н і й

Ій-богу, принце, добре прочитано, з гарною дикцією, з належним відчуттям міри.

Перший актор

«І от його знаходить,
Меча насилу зводячи, Пріам
Вражати хоче греків, але марно —
Долоні кволій непідвладна зброя.
Піrr, замахнувшись люто, підбігає,
І від самого вітру, що підняв
Цей згубний меч, старий безсило пада.
І ніби знепритомнівши від болю,
Сам Іліон спломінений свій шпиль
З жахливим гуркотом додолу ронить,
Оглушуючи Піrrа. Меч його,
Над головою сивою Пріама
Занесений, немов загруз в повітрі,
Застиг убивця, наче на картині,
Немов до власних намірів байдужий,
Стоїть без руху.
Так перед бурею буває часто:
Безмовне небо, нерухомі хмари,
Зухвалий вітер стих, земля німотна,
Як смерть. Аж раптом грім усе навколо
Розколе,— так, отямившись, Піrr
Знов прагне помсти. Молоти циклопів
Не так гримлять, виковуючи зброю
Для Марса, як на голову Пріама
Кривавий меч спадає.
Розпуснице Фортуно, сором, сором!
Богове, відберіть у неї владу,
Побийте обід в колесі та шпичі,
А маточину з верховин небесних
Шпурніть в глибини пекла!»

П о л о н і й

Це занадто довге.

Г а м л е т

До цирульника піде, разом з вашою бородою. Продовжуй, будь ласка: йому до смаку тільки танцюристи пісеньки та сороміцькі оповідки,— якщо цього нема, він засинає. Продовжуй далі, про Гекубу.

П е р ш и й а к т о р

«Якби хто бачив зганьблену царицю...»

Г а м л е т

«Зганьблену царицю?»

П о л о н і й

Це вдало. «Зганьблену царицю» — вдало.

П е р ш и й а к т о р

«Як вибігла прожогом і потоком
Сліпучих сліз грозить залити племінь,
На голові не діадема в неї —
Ганчірка; стегна всохлі, помарнілі,
Замотані не в шати, а в ряднину.
Хто б це побачив, той Фортуни владу
Отруєним прокляв би язиком;
Якби й боги побачили царицю,
Коли зловтішний Пірр мечем кришив
Нещасне тіло мужа перед нею,
Якби почули зойк її несвітський,
Від жалощів зросились би сльозами
Вогнисті очі неба».

П о л о н і й

Погляньте, він змінивсь на обличчі, й очі в слюзах. Я прошу, не треба далі!

Г а м л е т

Добре. Решту дочитаєш мені потім. Вельмишановний, чи не подбали б ви, щоб акторів влаштувати як слід? Слухайте, їх треба прийняти якнайліпше, бо вони — стислий літопис і відбиток часу. Краще мати погану епітафію після смерті, ніж заробити кепський відгук від них за життя.

П о л о н і й

Я вшаную їх, принце, по заслугі.

Г а м л е т

Де там у дідька, чоловіче, що ви?! Краще треба, значно краще! Якщо з кожним поводитись по заслугі, то хто тоді уникне батогів? Поводьтеся з ними відповідно до власної честі й гідності. Що менші їх заслуги, то більша ціна вашої доброти. Проведіть їх.

П о л о н і й

Ходімо, панове.

Г а м л е т

Ідіть із ним, друзі. Завтра вистава.

Полоній з акторами, крім першого, виходять.

Послухай, друже, чи можете ви поставити «Вбивство Гонзаго»?

П е р ш и й а к т о р

Так, пане.

Г а м л е т

Вистава буде завтра ввечері. А чи змогли б ви, в разі потреби, вивчити монолог рядків так на дванадцять-шістнадцять? Я напишу й уставлю в п'єсу. Можна?

П е р ш и й а к т о р

Так, пане.

Г а м л е т

Дуже добре. Ідіть за цим добродієм, та глядіть мені, не передражнюйте його.

Перший актор виходить.

Друзі любі, прощаюся з вами до вечора. Ще раз: радий вас бачити в Ельсінорі.

Р о з е н к р а н ц

Ласкавий принце!

Г а м л е т

З богом.

Розенкранц і Гільденстерн виходять.

Ну, от я й сам.

Який же я негідник, підлий раб!
Хіба не дивовижно, що актор
У вигаданій пристрасі, у мрії
Настільки душу підкорив уяві,
Що сльози на очах, обличчя зблідло,
Тремтіння в голосі, відчаєм дише
Уся істота, вигляд весь змінився
У згоді з вигадкою! Через що?

Через Гекубу!
Що він Гекубі, що йому Гекуба?
А так він плаче! Що ж би він зробив,
Коли б ще мав таку, як я, причину?
Та він би сцену затопив сльозами,
Усім би розтерзав словами слух,
Довів би винного до божевілля,
Невинних ужахнув би, нетямущих
Збентежив, засліпив і оглушив би!
А я,
Тупий нікчема, бовдур жалюгідний,
Тиняюсь, як сновида, і мовчу,
Нездатний боронити власну справу
І короля обстояти, що в нього
Так підло вкрадено життя і владу.
Страхополох я? Хто мене назве
Поганцем? Схоче ляпаса вліпити?
Чи висмикати бороду й здмухнути
Мені в обличчя? Сіпнути за поса?
Хто обізвати хоче брехуном
І слово це мені в горлянку вбити?
Ну, зважтеся! Усе я проковтну!
Стерплю! Печінка в мене голубина,
Немає жовчі в ній, а то інакше
Я всіх шулік нагодував би падлом
Цього раба. Мерзотнику кривавий!
Розпуснику підступний, безсоромний!
О помсто!
Та чи не дивно ж слухати? Мене
Помститись небо й пекло закликають,
А я словами тішусь, я розради
Собі в лайках шукаю, як повія,
Мов та перекупка!

Яка бридота! Ну, прокинись, мозку!
Чував я, що злочинці на виставі
Бували так до глибини душі
Мистецтвом вражені, що зізнавались
У злочинах прихованих своїх.
І хоч убивство язика не має,
Воно озветься, навіть і без слів.
Нехай актори виставлять що-небудь,
Немов убивство батька. Подивлюся,
З яким обличчям слухатиме дядько:
Хай затремтить, нехай здригнеться ледве —
І знавиму я, що мені робити.
Бо, може, й так, що привид той — диявол,
Він бачить сум мій і в спокусу вводить,
Щоб душу допровадити до згуби.
Вистава — доказ: хай вона вловля,
Як на гачок, сумління короля.

(Виходить).

ДІЯ ТРЕТЯ

СЦЕНА 1

Входять Ельсінор. Кімната в замку.
король, королева, Полоній, Офелія,
Розенкранц і Гільденстерн.

Король

То не змогли ніяк ви допитатись,
Чому це він утратив рівновагу,
З яких причин, порушуючи спокій,
Упав у небезпечне божевілля?

Розенкранц

Він визнав сам душевний безлад свій,
Але яка причина — не говорить.

Гільденстерн

Його не так-то й легко розпитати:
Він уникає в спритності безумній
Розмов усяких про своє здоров'я.

К о р о л е в а

А як він з вами, приязно зустрівся?

Р о з е н к р а н ц

Так, як людина вихована й чемна.

Г і л ь д е н с т е р н

Але себе до чемності він змусив.

Р о з е н к р а н ц

Він сам на запитання був скупий,
Питали ми — відповідав охоче.

К о р о л е в а

Ви намовляли на якісь розваги?

Р о з е н к р а н ц

Воно само собою склалось так.
Ми, їдучи сюди, акторів стріли,
Розповіли йому, і він зрадів.
Тепер актори прибули й, здається,
Від нього вже одержали наказ
Сьогодні грати ввечері.

П о л о н і й

Це правда.

І він запрошує прибути й ваші
Величності — поглянути й послухать.

К о р о л ь

З охотою. Мене це дуже тішить,
Що в нього нахили такі. Панове,

Я вас прохатиму, щоб ви й надалі
Підтримували настрої подібні.

Р о з е н к р а н ц

Докладемо зусиль.

Розенкранц і Гільденстери виходять.

К о р о л ь

Гертрудо люба,
Облиште нас: я Гамлета покликав,
Щоб він, немовби випадково, тут
Зустрів Офелію.
А я й Полоній, шпигуни законні,
Сховавшись, щоб нас ніхто не бачив,
Самі спостерігатимем усе,
То й буде зрозуміло, чи насправді
Любов йому страждання завдає,
Чи що інакше.

К о р о л е в а

Зараз я піду.
Від серця б я, Офеліє, хотіла,
Щоб ваша врода — це й була єдина
Причина мук і щоб чесноти ваші
Звичайний шлях йому відкрили знов,
На честь обом вам.

О ф е л і я

Ой, якби так сталося!

Королева виходить.

П о л о н і й

Офеліє, ти походжай отут.
Я прошу ласки вашої, мій пане,
Сховаймося.

(До Офелії).

А ти читай цю книгу.
Ходи самотньо, так, немов читаєш.
Усі такі ми: виглядом побожним
У мед ми вимажем хоч би й самого
Нечистого.

К о р о л ь

(убік)

О, скільки в цьому правди!
Як боляче він по сумлінню вдарив!
Щока повії, вся в густих рум'янах,
Не більш потворна, ніж мої діла,
Що зафарбовані в слова красиві.
Який тягар!

П о л о н і й

Ось він іде. Сховаймося, мій пане.

Король і Полоній виходять.
Входить Гамлет.

Г а м л е т

Так. Бути чи не бути — ось питання.
В чім більше гідності: терпіти мовчки
Важкі удари навісної долі,
Чи стати збройно проти моря мук
І край покласти їм борнею? Вмерти —
Заснуть, не більш. І знати, що скінчиться

Сердечний біль і тисяча турбот,
Які судились тілу. Цей кінець
Жаданий був би кожному. Померти —
Заснути. Може, й бачити сновиддя?
У цьому й перепона. Що приснитись
Нам може у смертельнім сні, коли
Вантаж земної суєти ми скинем?
Оце єдине спонукає зносить
Усі нещастя довгого життя;
Інакше — хто ж би стерпів глум часу,
Ярмо гнобителів, пиху зухвальців,
Зневажену любов, суди неправі,
Нахабство влади, причіпки й знущання,
Що гідний зазнає від недостойних, —
Хто б це терпів, коли удар кинджала
Усе кінчає? Хто б це став потіти,
Вгинаючись під тягарем життєвим,
Якби не страх перед незнаним чимось
У тій незвіданій країні, звідки
Ще не вертався жоден подорожній?
Миритись легше нам з відомим лихом,
Аніж до невідомого спішити;
Так роздум робить боягузів з нас,
Рішучості природжений рум'янець
Блідою барвою вкриває думка,
І збочує величний намір кожен,
Імення вчинку тратячи. Та годі!
Офеліє! В своїй молитві, німфо,
Згадай мої гріхи!

О ф е л і я

Ласкавий принце,
Скажіть, як вам жилося цими днями?

Г а м л е т

Я дуже вдячний: добре, добре, добре.

О ф е л і я

У мене є від вас дарунки, принце,
Їх повернути я давно хотіла,
То прошу їх тепер прийняти.

Г а м л е т

Що ви?!

Я зроду вам не дарував нічого.

О ф е л і я

Ви добре знаєте, що дарували,
Ще й в супроводі запахущих слів,—
Від них принадніші були дарунки.
Але втрачають і дари принаду,
Як той, хто дав їх, дивиться нерадо.
Ось, принце, заберіть.

Г а м л е т

Ха-ха! То ви дівчина добродісна?

О ф е л і я

Що таке, принце?

Г а м л е т

І ви вродливі?

О ф е л і я

Що ви маєте на увазі, принце?

Г а м л е т

А те, що коли добродішні й вродливі, то ваша чеснота не повинна мати ніяких справ з вашою красою.

О ф е л і я

А з чим же найкраще й мати справу красі, як не з чеснотою, принце?

Г а м л е т

Ну, звичайно! І скорше краса перетворить чесноту на зводню, аніж чеснота надасть красі своїї подоби. Колись воно було парадоксом, а за нашого часу на це є всі докази. Я вас любив колись.

О ф е л і я

І я вірила цьому, принце.

Г а м л е т

А не слід було вірити. Бо хоч би як прищеплювати добродішність до нашого старого пня, а грішний дух таки залишиться. Я не любив вас.

О ф е л і я

Тим болючіша мені омана.

Г а м л е т

Іди в черниці. Навіщо тобі плодити грішників? Сам я людина досить-таки порядна, а й то можу себе обвинуватити в стількох гріхах, що й навіщо тільки мене мати привела?! Я надто гордий, мстивий, самолюбний. У мене в розпорядженні більше гріхів, ніж думок, щоб їх обмірковувати, уяви, щоб їх втілити, часу, щоб їх здійснити.

І навіщо тільки такі люди, як я, повзають між небом і землею? Усі ми пройдисвіти несосвітенні. Не йми віри нікому з нас. Один тобі шлях — у черниці. Де ваш батько?

О ф е л і я

Вдома, принце.

Г а м л е т

Замкніть його там, нехай він дурня строїть тільки в себе вдома. Прощай.

О ф е л і я

Поможи йому, всеблаге небо.

Г а м л е т

Коли ти одружишся, дістанеш від мене в посаг таке прокляття: хоч ти будеш цнотлива як крига, чиста як сніг, а поговорів не минеш. Іди в черниці, йди! Прощай! Або, якщо вже конче хочеш виходити заміж, виходь за дурня, бо розумні аж надто добре знають, на яких потвор ви їх обертаєте. В черниці йди! Та швидше! Прощай!

О ф е л і я

Зціліть його, небесні сили!

Г а м л е т

Чував я й про ваше підмальовування: бог дав вам таке обличчя, а ви створюєте собі інакше. Ходячи, ви підтанцьовуєте, вистрибуєте, і жебоните, і ймення божих тваринок перекручуєте, і при цьому вдаєте, ніби вся ця ваша розбещеність — це чистісінька невинність. Та ну вас! Годі! Не хочу й говорити про це, від цього я й з

глузду з'їхав. Ніяких шлюбів! Хто вже одружився, ті й житимуть одружені, крім одного, а інші нехай залишаються, які є. В черниці йди!

(Виходить).

О ф е л і я

Потьмарився такий шляхетний розум!
Така людина! Виглядом — придворний,
Словами — вчений, войовник — мечем,
Надія й вицвіт нашої держави,
Довершеності дзеркало й взірець!
Я, найнещасніша з жінок, пила
Солодкий мед обіцянок його,
І ось цей дух ясний, мов дзвін, що тріснув,—
Колись лунав, тепер лиш деренчить.
Від безуму зів'яв цей пишний розквіт.
Які мені це муки страховинні —
Те, що було, рівняти з тим, що нині.

Входять король і Полоній.

К о р о л ь

Кохання? Не воно йому на думці.
Те, що казав він, хоч було й безладне,
Проте не божевільне. З цього смутку
Щось визріває на душі у нього,
Ще й небезпечне, може. А тому,
Щоб лихові якомусь запобігти,
У мене й вирішення вже готове;
Не гаючись, до Англії хай їде
Несплачену данину вимагати.
Можливо, море, і чужа земля,
І враження нові йому розвіють

І розженуть усі думки похмурі,
В яких уже заплутався він так,
Що й сам не свій. А ви якої думки?

П о л о н і й

Це добрий намір. Та мені здається,
Що все ж таки любов — причина смутку.
Ну, як Офеліє? Нема потреби
Розповідати, ми й самі все чули.
Робіть, що хочете, мій пане. Може,
Звелить, щоб вікликала на розмову
Його після вистави королева,
А я, ласкаво прошу, я сховаюсь
Так, щоб розмову їхню всю почути.
Коли нічого він і їй не скаже,
Шліть в Англію його чи ув'язніть,
Як ваша мудрість визнає.

К о р о л ь

Нехай!

Шаленству знатних треба класти край.

Виходять.

С Ц Е Н А 2

Кімната в замку.

Входить Гамлет з двома чи трьома акторами.

Г а м л е т

Будь ласка, проказуйте монолог так, як я вам його читав, легко, без напруження. Бо коли ви почнете вигукувати його щосили, як це багато хто з вас, акторів, ро-

бить, то хай би вже міський оповісник читав мої вірші. І отак-от руками не дуже вимахуйте. В усьому будьте стримані, бо і в вирі, в пориві, сказати б, у вихорі при-страсті треба додержувати міри, яка всьому надає лагідності. Мене обурює, коли такий собі здоровило, начепивши перуку на голову, починає шматувати пристрасть, роздирати її на ганчір'я, аби тільки догодити публіці з найдешевших місць, яка спроможна зрозуміти хіба тільки галас та безглузді пантоміми. Батогами б треба почастувати парубійку, що хоче Термаганта¹ перевершити й Ірода переіродити. Уникайте цього, будь ласка.

Перший актор

За це я ручусь, ваша честь.

Гамлет

Але й не будьте надто стримані. Хай буде вам керівником власне почуття. Рух узгоджуйте з словом, слово з рухом, а особливо стежте, щоб не вийти за межі при-родності. Тут усяке перебільшення суперечить призна-ченню театру, мета якого віддавна й досі була й є — тримати, так би мовити, дзеркало перед природою, показувати чесноті її власне лице, і підлоті — її власний вигляд, і кожному часові — його відбиток і особливості. І от, якщо тут перебрати міру чи не добрати її, то цим хоч і втішатимуться нетямущі, та воно засмутить людей тямущих, а думка однієї такої людини повинна для вас переважити думку цілого театру, повного глядачів. Траплялись мені актори, і серед них були хвалені й перехвалені, та ні хода в них, ні мова не така, як у хрещених, ні як у нехристів, ні взагалі як у будь-кого. Уже ж так вони надимались та завивали, аж диво брало, — який це поденщик природи змайстрував людину, ще й кепсько

змайстрував: такий бридкий був у їх відображенні людський рід.

Перший актор

Сподіваюся, ми в себе якоюсь мірою цього позбулися.

Гамлет

А ви позбудьтеся зовсім. І нехай ті, що грають у вас коміків, говорять не більше, ніж для них написано. Бо є серед них такі, що самі регочуть, щоб змусити до реготу найтупішу частину глядачів, і то якраз тоді, коли якесь важливе місце в п'єсі вимагає уваги. Це дуже бридко й показує, яке дрібничкове честолюбство в тих дурнів, що вдаються до цього. Ідіть готуйтесь.

Актори виходять.

Входять Полоній, Розенкранц і Гільденстерн.

Ну, як, пане, чи хоче король бачити виставу?

Полоній

І королева також, і якнайшвидше.

Гамлет

То попрохайте акторів поквипитись.

Полоній виходить.

Може б, і ви вдвох допомогли їх поквипити?

Розенкранц і Гільденстерн

Добре, пане.

(Виходять).

Г а м л е т

Гораціо, агов!

Входить Гораціо.

Г о р а ц і о

До ваших послуг.

Г а м л е т

Гораціо, з усіх, кого я знаю,
Найбільше вартий ти ім'я людини.

Г о р а ц і о

Мій добрий принце...

Г а м л е т

Тільки ти не думай,
Що я піддобрююсь. Нема потреби.
Яку ж би я від тебе користь мав?
Та все ж твоє майно— бадьора вдача.
Навіщо вбогим лестощі? Підлиза
Хай гне коліна перед багачами,—
Підлецування там дає поживу.
Відколи я за голосом душі
Іду й людей навчився розуміти,
Обрав тебе я. Ти, перестраждавши,
Таким лишився, наче й не страждав,
За гнів і ласку долі рівно вдячний.
Блаженний той, у кого кров і думка
Такого складу, той, хто не сопілка
В руці Фортуни, щоб на неї грати,
Що доля схоче. Дай мені людину,
Що не була б у пристрастей рабом,—

Носитиму її в осерді серця,
Так, в серці серця, як тебе ношу.
Та годі нам уже про це. Ти знаєш,
Король сьогодні дивиться виставу;
В ній сцена є, вона цілком подібна
До батькової смерті,— я про неї
Тобі розповідав. Спостерігай
Під час цієї сцени мого дядька:
Якщо його прихована провина
Не виявиться, то пекельний дух нам
З'являвся, і кіптяви у мене повно
В уяві, наче в кузні у Вулкана.
Стеж ти, і я ввіп'юся очима в нього,
А потім обміркуємо.

Г о р а ц і о

Гаразд.

Якщо невикритим від нас він піде,
За втаєння крадіжки я плачу.

Г а м л е т

Ідуть уже. Я знов прикинувся хворим.
Сідайте тут.

Датський марш. Сурми. Входять король, королева,
Полоній, Офелія, Розенкранц, Гільденстерн та
інші з почту, а також варта, що несе смолоскипи.

К о р о л ь

Як ся має наш небіж Гамлет?

Г а м л е т

Чудово, їй-богу; на хамелеонових харчах: їм повітря,
начинене обіцянками. Капуна цим не відгодуєш.

К о р о л ь

Що маю спільного я з цією відповіддю, Гамлете? Це не мої слова².

Г а м л е т

Тепер уже й не мої.

(До Полонія).

Я, пане, чув, що ви колись, будучи в університеті, грали на сцені.

П о л о н і й

Так, принце, грав, і мене вважали за доброго актора.

Г а м л е т

Кого ж ви грали?

П о л о н і й

Я грав Юлія Цезаря. Мене вбивали на Капітолії. Брут убивав мене.

Г а м л е т

То дуже брутално з його боку — вбивати таке капітальне теля. А що, актори готові?

Р о з е н к р а н ц

Так, принце. Вони чекають вашого наказу.

К о р о л е в а

Ходи сюди, любий Гамлете, сідай біля мене.

Г а м л е т

Ні, матусю, тут є магніт, що більше притягає.

П о л о н і й

(до короля)

Ого, ви чуєте?

Г а м л е т

Леді, можу я лягти вам на коліна?

(Лягає біля ніг Офелії).

О ф е л і я

Ні, принце.

Г а м л е т

Власне, чи можна покласти голову вам на коліна?

О ф е л і я

Так, принце.

Г а м л е т

А ви вже подумали, що я мав на увазі щось непристойне?

О ф е л і я

Нічого я не подумала, принце.

Г а м л е т

А чудова це думка — лежати між ногами в дівчини.

О ф е л і я

Що таке, принце?

Г а м л е т

Нічого.

О ф е л і я

Вам весело, принце?

Г а м л е т

Кому, мені?

О ф е л і я

Так, принце.

Г а м л е т

Та, боже мій, для вас я готовий щоразу на жарти. Що ж і лишається людині, як не веселитись? Погляньте, як весело виглядає моя мати, а ще нема й двох годин, як помер батько.

О ф е л і я

Ні, принце, минуло вже двічі два місяці.

Г а м л е т

Стільки багато? Якщо так, лишаю дияволі жалобу, а сам пишатимусь у соболях. Сили небесні! Уже два місяці, як помер, а його досі ще не забуто? Ну, тоді можна сподіватися, що пам'ять про велику людину переживе саму людину на півроку. Тільки для цього треба церкви споруджувати, бо інакше ніхто й не згадає, як про того коника³, що йому таку епітафію складено:

«Не сумувать немає сили —

В непам'ять коника пустили».

Грають гобої. Починається пантоміма.

Входять король і королева, що дуже ніжно поводяться одне з одним. Королева обнімає короля, він — її. Вона стає навколішки й жестами виявляє свої почуття. Він піднімає її й схиляє голову їй на плече, потім лягає на квітнику. Поба-

чивши, що він заснув, вона виходить. Одразу після того з'являється отруйник, знімає в нього з голови корону, цілує її, вливає отруту королю в вухо і йде. Вертається королева, бачить, що король неживий, і жестами показує відчай. Знову з'являється отруйник з двома чи трьома слугами, удає, що також сумує з нею. Труп виносять. Отруйник подав'юками домагається прихильності в королеви. Спершу вона ніби не погоджується, а потім приймає його любов.

Актори виходять.

О ф е л і я

Що це означає, принце?

Г а м л е т

Це лиходійство потаємне, інакше кажучи, злочин.

О ф е л і я

Мабуть, у цій пантомімі зміст п'єси?

Входить пролог.

Г а м л е т

А ми дізнаємось від цього парубка. Актори не вміють зберігати таємниць, вони все розповідають.

О ф е л і я

Він з'ясує нам пантоміму?

Г а м л е т

З'ясує. Він усе з'ясує, що ви йому покажете. Ви тільки не соромтесь показувати, а вже він без сорому з'ясуватиме.

О ф е л і я

Ви недобрий, ви недобрий. Я краще дивитимусь п'єсу.

Пролог

«У мене тільки й справи —
Щоб ви були ласкаві
До нашої вистави».

(Виходить).

Гамлет

Що ж це таке: пролог чи напис на обручці? ⁴

Офелія

Справді, воно коротке, принце.

Гамлет

Як жіноче кохання.

Входять двоє акторів — король і королева.

Король на сцені

Вже колісниця Фебова втридцять
Моря і землю встигла обкружляти,
І місяць навкруги земних доріг
Дванадцять раз по тридцять раз оббіг,
Як поєднав довіку, до сконання
Нам руки Гіменей, серця — кохання.

Королева на сцені

І сонце, й місяць зійде знов і знов,
Перш аніж наша кінчиться любов.
Але з недавнього часу, мій друже,
Якісь ви стомлені, смутні, недужі.
Мене турбує це. Але дарма!
Нема любові, де турбот нема.
Така з нас кожна: вже кого кохає,

То й від страху за нього потерпає.
Моя любов до вас не має меж,
Але й мої побоювання тяж,
Бо супроводжує любов велику
Великий страх і сумніви без ліку.

Король на сцені

Нема снаги, кінчається життя,
Піду від тебе я без вороття,
А ти на світі житимеш і далі
В любові, в шані, без нудьги й печалі,
І мужа іншого собі...

Королева на сцені

О ні!

Це зрада, що ненависна мені!
Із другим тільки та стає до шлюбу,
Що прирікає першого на згубу.

Гамлет

(убік)

Полин, полин.

Королева на сцені

У другим шлюбі не любові ждуть,
До нього розрахунки лиш ведуть.
Я вдруге мужа першого вбиваю,
Коли у постіль другого приймаю.

Король на сцені

Я знаю, щирі це слова й думки,
Та наміри не завжди в нас тривкі,

У рабстві наша пам'ять їх тримає,
Життя їх віку довгого не має;
На гілці висить недозрілий плід,
Достиг — упав, по ньому зник і слід.
Не дуже в нас обіцянки живучі,
Бо ми їх забуваєм неминуче:
У захваті приймаєм рішення,
Минає захват — рішенню кінець.
Сумуєм надто ми чи надто раді —
Обіцянкам стає це на заваді,
Все міниться одразу, як на глум:
Сумує радість, і радіє сум.
На цьому світі зміни — справа звична:
Мінлива доля, то й любов не вічна,
Бо ще не знати, що керує чим,
Кохання долею чи доля ним.
В пошані ти — у тебе й друзів досить,
В занепаді — то їх як вихром зносить.
Як хто в нещасті приязні схотів,
У друзях той знаходить ворогів,
Кому щастить — і друзів є доволі,—
Любов і приязнь у руках у долі.
Та з чого починав я, тим кінчу:
Хоч намірів у нас і досхоchu,
Вони належать нам лиш на початку,
Бо забуття кладе на них печатку.
Не йти удруге заміж — намір твоїй
Живе лиш доти, доки я живий.

Королєва на сцені

Нехай для мене більше й хліб не родить,
Нехай для мене й сонце більш не сходить,
Нехай ні вдень не знаю, ні вночі

Ні втіхи, ні спочинку, живучи,
Хай щастя і вві сні мені не сниться,
Життя моє хай буде як в'язниця,
Хай талану ні в чому не діжду,
Як, повдовівши, заміж я піду.

Г а м л е т

Ну, що буде, як одурить?

К о р о л ь н а с ц е н і

Клятьба велика. Йди, моя дружино!
Щось я втомився. Трохи відпочину,
Засну я.

(Засинає).

К о р о л е в а н а с ц е н і

На здоров'я, спочивай.
Усе лихе минає нас нехай!

(Виходить).

Г а м л е т

Вам подобається п'єса, ваша величність?

К о р о л е в а

На мою думку, жінка надто багато обіцяє.

Г а м л е т

Ну, вона ж дотримує слова.

К о р о л ь

Ви знаєте п'єсу? В ній нема нічого недозволённого?

Г а м л е т

Ні, ні, це все жартома, отруєння жартома. Нема тут і трохи чогось недозволеного.

К о р о л ь

Як зветься вона, ця п'еса?

Г а м л е т

«Пастка». Тільки ж в якому розумінні? В алегоричному. В цій п'есі показано вбивство, що сталося у Відні. Ім'я герцога — Гонзаго, його дружини — Баптіста. Зараз ви побачите. Підступний це витвір. Та що нам до того? У вашої величності, як і в нас, чисте сумління, і нас це не обходить. Нехай шкапа брикається, коли шию натерла, а в нас потилиця не чухається.

Входить актор, що грає Луціана.

А оце королів небіж Луціан.

О ф е л і я

Ви, принце, чудово замінюєте хор⁵ своїми поясненнями.

Г а м л е т

Я міг би пояснити все, що відбуватиметься між вами й вашим коханцем, якби міг бути глядачем цієї лялькової комедії.

О ф е л і я

Гостра відповідь, принце, гостра.

Г а м л е т

Та довелось би вам таки постогнати, поки моє вістря притупиться.

О ф е л і я

Щоразу не краще, а гірше.

Г а м л е т

Отак саме вашим чоловікам! Починай, убійнику!
Облиш оте своє мерзенне викривлення та починай! Ну,
як там? «Вже кряче чорний крук, до помсти кличе...»⁶

Л у ц і а н

Отрута, чорна думка, слухний час,
Міцна рука, ніхто не бачить нас,
Мерзотна суміш, трави чарівничі,
Що вас Геката заклала аж тричі,
Свої страшні властивості явіть —
Життя живого нитку перервіть.

(Вливає отруту королю в вухо).

Г а м л е т

Він труїть його в саду, щоб захопити владу. Герцога
звуть Гонзаго. Є така повість, писана вона добірною іта-
лійською мовою. Зараз ви побачите, як убивця завойовує
любов Гонзагової дружини.

О ф е л і я

Король устає!

Г а м л е т

Що, злякався хлопавки?

К о р о л е в а

Що з вами, ваша величність?

П о л о н і й

Припиніть виставу!

К о р о л ь

Присвітить мені. Ходім звідси!

В с і

Світла! Світла! Світла!

Виходять усі, крім Гамлета й Гораціо.

Г а м л е т

Хай олень ранений кричить,
Не ранений стрибає.
Один чатує, інший — спить,
Отак воно й буває.

Ну, пане, якби доля була ворожа до мене, як турчин, то невже отака декламація, та ще цілий ліс пір'їн на голові, та дві провансальські троянди на черевиках,— невже це не забезпечило б мені місця в акторському гурті, пане, га?

Г о р а ц і о

З половинною платнею.

Г а м л е т

Ні, з повною.

Тут царював, Дамоне мій ⁷,
Юпітерів орел,
Тепер царем в державі цій
Справжнісінький... павич.

Г о р а ц і о

Ви могли б і в риму сказати.

Г а м л е т

Любий Гораціо, я готовий закластися на тисячу фунтів, що привид говорив правду. Ти помітив?

Г о р а ц і о

Дуже добре помітив, принце.

Г а м л е т

Коли мова зайшла про отруєння.

Г о р а ц і о

Я очей з нього не зводив.

Г а м л е т

Агей! Ану, музи́ки! Ану, флейтисти!
Як королю не до смаку вистава,
Вона йому, виходить, нецікава.
Ану, музи́ки!

Входять Розенкранц і Гільденстерн.

Г і л ь д е н с т е р н

Ласкавий принце! Я прошу дозволу на одне слівце.

Г а м л е т

Пане, хоч на цілу історію.

Г і л ь д е н с т е р н

Король, пане...

Г а м л е т

Так, пане, що з ним трапилось?

Г і л ь д е н с т е р н

Він зволив піти до себе: почуває себе дуже кепсько.

Г а м л е т

Від вина, пане?

Г і л ь д е н с т е р н

Ні, пане, скорше від жовчі.

Г а м л е т

З вашого боку було б розумніше, пане, якби ви повідомили про це лікаря. Бо коли я візьмуся лікувати, то побоююсь, як би та жовч не розлилася ще дужче.

Г і л ь д е н с т е р н

Ласкавий принце, тримайтесь у своїй мові якихось меж і не ухилийтесь так шалено від того, що мені доручено сказати.

Г а м л е т

Підкоряюся, пане. Проголошуйте.

Г і л ь д е н с т е р н

Королева, мати ваша, в найважчій скорботі душевній посилає мене до вас.

Г а м л е т

Ласкаво прошу.

Г і л ь д е н с т е р н

Ні, любий мій принце, така чемність якраз тут недоречна. Якщо ви зволите дати мені розумну відповідь, то я викопаю паказ вашої матері. Якщо ні, то ви, пробачте мені, дозволите піти від вас, і це буде кінець мого дурчання.

Г а м л е т

Пане, я не можу.

Г і л ь д е н с т е р н

Чого не можете, принце?

Г а м л е т

Дати вам розумну відповідь. Мій розум хворий. Але та відповідь, на яку я спроможний, до ваших послуг. Або точніше — до послуг моєї матері. Отже, досить, переходьмо до справи. Моя мати, каже ви...

Р о з е н к р а н ц

Ось що вона говорить: ваше поводження дуже її за-
непокоїло і здивувало.

Г а м л е т

О, то надзвичайний син, що може здивувати власну матір. А хіба слідом за цим материним здивуванням нічого не йде? Цікавий я знати.

Р о з е н к р а н ц

Вона хоче поговорити з вами в себе в кімнаті перед тим, як ви ляжете спати.

Г а м л е т

Слухаємось, хоч би вона була й десять разів нашою матір'ю. Чим ще можемо стати вам у пригоді?

Р о з е н к р а н ц

Принце, колись ви любили мене.

Г а м л е т

І досі ще люблю. Присягаюсь оцим злодійським приладдям.

Р о з е н к р а н ц

Ласкавий принце, де причина вашої недуги? Ви ж самі собі шкодите, приховуючи свої турботи від друга.

Г а м л е т

Мені не вистачає службового підвищення.

Р о з е н к р а н ц

Як це так? Адже король сам оголосив вас спадкоємцем датського престолу.

Г а м л е т

Воно-то так, пане, тільки «Поки трава підросте...»⁸. І прислів'я це вже давно цвіллю взялось.

Входять актори з флейтами.

А, флейти! Дайте-но мені одну. Чого це ви все кружляєте біля мене, ніби хочете мене в тенета загнати?

Г і л ь д е н с т е р н

Принце, якщо я й сміливий у виконанні своїх обов'язків, так це тому, що любов моя надто щира.

Г а м л е т

Щось я не зрозумів цього. Та дарма. Може б, ви заграли на цю флейту?

Г і л ь д е н с т е р н

Я не вмію, принце.

Г а м л е т

Ну, будь ласка.

Г і л ь д е н с т е р н

Запевняю вас, я не вмію.

Г а м л е т

Дуже вас прошу.

Г і л ь д е н с т е р н

Та я ж і доторкнутись до неї не вмію, принце.

Г а м л е т

А це не складніше, ніж брехати. Перебирайте пальцями оці щілини, дмухайте, і флейта озветься найкрасномовнішою музикою. Погляньте, оце лади.

Г і л ь д е н с т е р н

Та я ж не знаю, як керувати ними, щоб видобути якусь гармонію, немає в мене цього вміння.

Г а м л е т

От і поміркуйте, за яку нікчемну річ ви мене вважаєте! Ви хочете грати на мені. Вам здається, що ви знаєте всі мої лади; ви намагаєтесь вирвати серце моєї таємниці; вам забалося випробувати кожную мою ноту, від найнижчої до найвищої. У цьому ось невеличкому приладі багато музики, він має чудовий голос. А проте ви неспроможні змусити, щоб він заговорив. Невже ви вважаєте, лихий би його не взяв, що на мені легше грати, ніж на флейті? Звіть мене яким завгодно інструментом, ви можете мене розладнати, але не грати на мені!

Входить Полоній.

Нехай вас бог благословить, пане!

П о л о н і й

Принце, королева хоче поговорити з вами, і то не-
гайно.

Г а м л е т

Бачите ви оту хмару у вигляді верблюда?

П о л о н і й

Слово честі, вона й справді скидається на верблюда.

Г а м л е т

А мені здається, що вона схожа на ласочку.

П о л о н і й

Дійсно, ніби спина в ласочки.

Г а м л е т

А може, ніби в кита?

П о л о н і й

Дуже подібна до кита.

Г а м л е т

Ну, в такому разі, я зараз ітиму до матері. От запов-
зялися морочити мене! Зараз іду.

П о л о н і й

Я так і повідомлю.

Г а м л е т

Легко сказати — зараз.

Полоній виходить.

Облиште мене, друзі.

Розенкранц, Гільденстери, Гораціо і актори виходять.

Вночі якраз така пора чаклунська,
Що зяють пащі кладовищ і пекло
Заразою пашить на цілий світ.
Тепер я міг би пити кров гарячу
І скоїти таке, що день здригнувся б!
Спокійно! Я до матері іду.
Не зрадь же, серце, власної природи,
Нероновій душі не місце в грудях.
Кинджал у слові буде, не в руці,
Язик почне з душею лицемірить:
Словами лиш завдам тяжкого болю,
А більшого собі я не дозволю.

(Виходить).

С Ц Е Н А 3

Кімната в замку.

Входять король, Розенкранц і Гільденстери.

К о р о л ь

Він остогид мені, та й небезпечно
Для нас його безумству потурати.
Я повноваження вам підпишу,
А ви, не гаючись, у путь готуйтеся,
І він до Англії поїде з вами;
Порушують державні інтереси
Ці божевільні витівки.

Г і л ь д е н с т е р н

Ми їдем.

Так, це священний страх і піклування
За багатьох, чиє життя й добробут
Від вашої величності залежить.

Р о з е н к р а н ц

Як навіть і життя приватне мусить,
Озброївшися розумом, всіляко
Себе від напасті оберігати,
То що вже говорити про людину,
Чий спокій і добробут — запорука
Спокою і життя для багатьох.
Смерть короля — не просто смерть, а вир,
Що все навколо затягає в прірву,
Це велетенське колесо на кручі,
З ним з'єднано дрібних частин без ліку.
А колесо впаде, то й їх потрощить.
Король самотньо навіть не зітхає,
Бо й це загальний стогін викликає.

К о р о л ь

Збирайтеся, будь ласка, швидше в путь.
Пора цей жах, що вільно скрізь блукає,
В кайдани вже закути.

Р о з е н к р а н ц і Г і л ь д е н с т е р н

Поспішим.

Виходять.
Входить П о л о н і й.

П о л о н і й

Він хоче йти до матері в кімнату.
Послухаю, за килимом сховавшись,
Яка розмова буде межи ними.
Хоч мати й докорятиме йому,
Проте, як ви сказали, — й дуже мудро, —
Що матері — вони не безсторонні.
Тут інший хтось підслухати повинен.
Я перед тим, як ляжете ви спати,
Іще зайду.

К о р о л ь

Спасибі, дорогий.

Полоній виходить.

Мерзенний сморід злочину мого
Сягає неба. На мені тяжить
Прокляття найдавніше — братовбивство.
Не можу я молитись, хоч і прагну,
До крайніх меж напружуючи волю:
Міцне бажання, але гріх ще дужчий.
Я наче той, хто, маючи дві справи,
Вагається, з якої розпочати,
І жодної не робить. О, невже,
Якби братерська кров ще грубшим шаром
Цю кляту руку вкрила, то невже
У всеблагих небес дощу не стачить
Її омити? Нащо ж милосердя,
Як не на те, щоб злочини прощати?
Хіба в молитві не подвійна сила,
Спроможна врятувати від падіння
Чи скинути гріхів тягар із нас?
Минув мій гріх. Я зводжу очі в небо,

Якими ж я словами помолюся?
«Прости мені, мій боже, вбивство підле»?
Не можна. Адже все, заради чого
Я вбив, усе це й досі при мені:
Корона, честолюбство й королева.
В забруднених потоках цього світу
Самий закон, і то щастить не раз
Грабіжницькою здобиччю купити,
Злочинства позолочена рука
І правий суд спроможна відвернути.
Але ніяк не ошукаєш неба —
Там наших вчинків справжня суть відома.
То що ж? То що ж лишилось? Каяття?
Коли ж бо я і каятись не можу!
О груди, чорні, наче смерть! Що більш
Душа силкується, тим глибше грузне.
Рятуйте, ангели! Коліна, гніться!
Як м'язи немовляти, зм'якни, серце!
Все ще на добре вийде.

(Відходить у глибину сцени й стає навколішки).

Входить Гамлет.

Г а м л е т

Він молиться. Яка нагода зручна
Все довершить! І він у раї потранить.
Хіба ж це помста? Слід поміркувати:
Негідник убиває мого батька,
І от негідника цього я шлю
До неба.
Це ж нагорода скорше, а не помста!
В переситі, у бруді згинув батько,
В гріхах, що буйно квітли, наче майі,

І бог єдиний, може, тільки знає,
Як важко відпокутувати їх!
А дей? Коли він очищає душу
І перейти готовий на той світ,
А я уб'ю його — чи я помщуся?
Ні.
Сховайся, мечу, на страшнішу дію:
Коли він п'яний спить, або лютує,
Чи поринає в кровозмісні втіхи,
Чи в карти грає, чи блюзнить словами,—
Тоді без жалощів його вражай,
Щоб неба він черкнув хіба п'ятою,
Щоб чорний був душею, наче пекло,
Куди впаде він... Ну, я мушу йти.
Цим ліком хворість лиш продовжиш ти.

(Виходить).

К о р о л ь

(підводячись)

Слова угору, думка вниз їх тягне.
Без думки слово неба не досягне.

(Виходить).

С Ц Е Н А 4

Королевіні покої.

Входять королева й Полоній.

П о л о н і й

Він прийде. Ви ж нагримайте на нього,
Скажіть, що вихватки його нестерпні

І що від гніву він не врятувався б,
Якби не ви. А я ось тут сховаюсь.
Суворіше, будь ласка.

Г а м л е т

(за сценою)

Мамо, мамо!

К о р о л е в а

За мене можете не турбуватись.
Іде вже. Заховайтесь мерщій.

Полопій ховається за килимом.
Входить Г а м л е т.

Г а м л е т

Ну, мамо, в чому справа?

К о р о л е в а

Чому ти, Гамлете, образив батька?

Г а м л е т

Чому образили ви батька, мамо?

К о р о л е в а

Говориш марнословним язиком.

Г а м л е т

Питаєте гріховним язиком.

К о р о л е в а

Це що таке?

Г а м л е т

А ви чого хотіли?

К о р о л е в а

Забув ти, хто я!

Г а м л е т

Ні. Ви королева,
Дружина брата свого чоловіка,
І ще — на горе — мати ви мені.

К о р о л е в а

Що ж, хай з тобою інші поговорять.

Г а м л е т

Ні, ні, сідайте і не руште з місця.
Я дзеркало поставлю перед вами,
В якому ви побачите себе.

К о р о л е в а

Чого ти хочеш? Ти не вб'єш мене?
Рятуйте! Пробі!

П о л о н і й

(за килимом)

Гей! Рятуйте! Пробі!

Г а м л е т

(витягаючи шпагу)

А! Щур попався! Тут йому і смерть!
(Проколює шпагою килим).

П о л о н і й

(за килимом)

Ой! Помираю!

(Падає і вмирає).

К о р о л е в а

Боже! Що ти робиш?

Г а м л е т

І сам не знаю. Хто там був? Король?

К о р о л е в а

Який квалливий і кривавий вчинок!

Г а м л е т

Ще гірше — короля життя позбавить,
А потім шлюб із його братом справить.

К о р о л е в а

Що? Короля життя позбавить?

Г а м л е т

Так.

(Відхиляє килим і бачить Полонія).

Прощай, убогий, метушливий дурню!
Тебе я з вищим сплутав. Бачиш сам,
Як небезпечно надто клопотатись.
Сідайте. Годі вам ламати руки.
Спокійно. Я зламаю серце вам,
Коли воно не зовсім ще з металу,

Не зовсім ще затвердло в клятій звичці,
Коли ще людським почуттям приступне.

К о р о л е в а

У чім же це так голосно й брутально
Мене ти винуватити насмів?

Г а м л е т

У чім? Цей вчинок брудом укриває.
Обличчя скромності, на лицемірство
Чесноту перетворює саму,
Замість троянди виразку потворну⁹
В кохання випікає на чолі,
Від шлюбної обітниці лишає
Слова, брехливі, мов клятьба картярська,
Душі живої позбавляє шлюб.
Від нього небо соромом палає,
Від нього, наче в день страшного суду,
Земля в скорботі.

К о р о л е в а

Та який це вчинок,
Що так словами брязкає й гримить?

Г а м л е т

Розгляньте два портрети: цей і цей.
Обличчя двох братів на цих портретах.
Дивіться, скільки в рисах цих принади:
Розкішні кучері Гіперіона,
Чоло Юпітера і погляд Марса,
Вся постать — ніби це Меркурій-вісник
Спустився з неба на гірську вершину.

Тут ніби кожен бог поклав відбиток
Як свідчення, що це людина справжня.
Такий у вас був перший чоловік.
Тепер погляньте, що прийшло по ньому:
Ось нинішній ваш муж із першим поруч —
Неначе колос миршавий, що брата
Свого пожер нещадно і підступно.
Де ваші очі? Як могли зійти ви
З тих верховин розкішних у багно?
Не говоріть нічого про кохання:
У вашім віці не буяє кров,
А підкорялись розумові мусить.
Який же розум схоче перевагу
Віддати отому перед цим? Який?!
Ви рухаєтесь, є в вас почуття,
Та тільки, певно, всі вони змертвіли,
Бо почуття б не підлягли шаленству,
Само безумство б так не помилилось.
Це в піжмурки диявол з вами грав
І обдував вас. Мавши тільки зір,
Чи дотик без очей, чи тільки вуха
Без рук і без очей, і то не можна б
Так ошукатись.
Почервоній же, сороме! Якщо вже
В поважнім віці вибухає пекло,
Мороз палає, і дозрілий розум
Вволяє волю хтивого бажання,
Тоді чеснота у серцях юнацьких
Як віск розтане.

К о р о л е в а

Гамлете, замовч!
Мене ти змусив загляну́ти в душу,

І там я бачу стільки чорних плям,
Яких не змити.

Г а м л е т

Але як це можна
В смердючій поті, в бруді та розпусті,
На ліжку засмальцьованім валятись,
У купі гною...

К о р о л е в а

Пожалій мене!
Слова твої встромляються у вуха,
Немов кинджали!

Г а м л е т

Вбивця і мерзотник,
Невартій і двохсотої частини
Того, хто був вам першим чоловіком!
Розпусний блазень! Він чужу корону
Угледів на полиці — та в кишеню
Собі мерщій, злодюга...

К о р о л е в а

Цить, благаю!

Г а м л е т

Опудало в лахмітті...

— Входить привид.

Небесні сили, осініть крильми
І захистіть мене! Чого вам треба,
Блаженний духу?

К о р о л е в а

Горе! Збожеволів!

Г а м л е т

Це ви прийшли картати свого сина,
Бо час минає і холоне пристрасть,
А ваш наказ не виконаний досі?

П р и в и д

Не забувай. Притуплену рішучість
Твою прийшов я знову нагострити.
Дивись, як мати вражена твоя.
Ти стань між нею та її душею,
Що змагає в боротьбі. Уява
Над кволими найбільшу силу має.
Скажи що-небудь їй.

Г а м л е т

Що з вами, пані?

К о р о л е в а

Ні, що з тобою?
Ти в порожнечу втупився й розмову
Заводиш із повітрям безтілесним,
Душа з очей так дико виглядає,
Немов живе, стовбурчиться волосся,
Як вояки, що спали, й серед ночі
Раптово їх тривога підняла.
Охолоди свого безумства племінь!
На кого, сину, дивишся?

Г а м л е т

На нього!

Такий блідий він і такий скорботний,
Що зворушив би навіть і каміння.—
Ні, не дивіться сумно так ¹⁰ на мене,
Щоб не розтало в жалоцях завзяття,
Щоб замість крові сліз я не пролив!

К о р о л е в а

Ти з ким говориш?

Г а м л е т

Вам хіба не видно?

К о р о л е в а

Я бачу все. Нікого тут немає.

Г а м л е т

І не чутно?

К о р о л е в а

Лиш те, що ми говорим.

Г а м л е т

Та подивіться ж! Онде він, мій батько!
Так само вдягнений, як за життя,
Ось він виходить, ось він там зникає!

Привид виходить.

К о р о л е в а

Усе це тільки витвір твого мозку,
Бо хворе маячіння дуже здатне
Ці видива творити.

Г а м л е т

Маячіння?!

Ні, пульс мій б'ється рівно, як і ваш,
І в нім та сама музика здоров'я.
Не божевільний я. Лише спитайте —
Я вдруге вам те саме розповім,
А божевільний з'їхав би на інше.
Не тіште тим себе, що це говорить
Мое безумство, а не злочин ваш.
Ці ліки марні струпом вашу рану
Затягнуть, а під ним лишиться гній,
Що буде тільки ширити заразу.
Вам треба висповідатись. Покайтесь
В тім, що було, й надалі стережіться,
Щоб не вродив бур'ян іще рясніше.
І вибачте мені ви за правдивість —
В наш час вона перед пороком гнеться
І вибачення просить за добро.

К о р о л е в а

Надвоє серце ти мені розкрояв!

Г а м л е т

Відкиньте ж гіршу частку свого серця
І з кращою живіть — життям чистішим.
Добраніч. І до дядька більш не йдіть.
Якщо немає цноти, то принаймні
Хоча б удайте. Ця потвора-звичка,
Що пожирає кожне почуття,
Диявол цей, що нами скрізь керує,
Він може бути й ангелом також,
Бо й добрий вчинок, як до нього звикнуть,
Легкий для нас, неначе зручний одяг.

Утримайтесь лише цієї ночі,—
А вдруге легше втриматись вам буде,
Бо звичка змінює й саму природу.
Як схочете, щоб вас благословили,
То й я тоді до вас прийду просити
Благословення.

(Показує на Полонія).

Ну, а щодо нього —
То я жалкую. Небо так схотіло,
Щоб він мене, а я його скарав.
Труп заберу я й сам за вбивство буду
Відповідати. Ще раз на добраніч.
Щоб заслужити право стати добрим,
Раніш повинен я жорстоким бути.
Біда прийшла — за нею гірші йдуть.
Ще слово, пані.

К о р о л е в а

Що ж мені робити?

Г а м л е т

Питається? Не те, що я кажу.
Хай черевань-король ізнов заманить
На ліжку, хай назве вас мишенятком,
Вщипне за щоку, зо два поцілунки
Брудні вам вліпить, шию полоскоче,
А ви за це розкажете йому,
Що я лиш прикидаюсь божевільним.
Хіба ж прекрасна, мудра королева
Сховає цю важливу таємницю
Від кажана, від жаби, від котюги?
Та й нащо таємницю берегти?
Ні, наче та славетна мавпа з байки,
Ви клітку на покрівлі відчинить,

Птахів усіх повипускайте з неї,
Залізьте в клітку, спробуйте злетіти,
То так і в'язи скрутите собі ¹¹.

К о р о л е в а

Вір, Гамлете, якщо слова — це подих,
А подих — це життя, то не для того
Я житиму, щоб зрадити тебе.

Г а м л е т

До Англії я мушу плисти. Чули?

К о р о л е в а

Ой, лихо! Я й забула вже про це.

Г а м л е т

Листи готові. Два шкільні друзяки,
Яким я вірю менше, ніж гадюкам,
Везуть наказ. І промітають шлях
Мені у пастку. Що ж, нехай працюють.
А я таки підкопника самого
На власній міні висаджу в повітря.
Під них я підкопаюсь трошки глибше.
На цю розвагу варто буде глянуть:
Дві хитрі витівки віч-на-віч стануть.
Цей чолов'яга мій від'їзд прискорить ¹².
Десять тельбухи ці треба заховати.
Добраніч, мамо. Так, державний радник
Став мовчазний тепер, а за життя
Базікав без упину й без пуття.
Ану, добродію, рушаймо звідси.
Добраніч, мамо!

Розходяться нарізно. Гамлет волоче за собою труп Полонія.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

СЦЕНА 1

Кімната в замку.
Входять король, королева, Розенкранц і
Гільденстерн.

Король

Яка причина цих важких зітхань?
З'ясуйте. Нам це необхідно знати,
Де син ваш?

Королева

Облиште на хвилину нас удвох.

Розенкранц і Гільденстерн виходять.

Ой, що цієї ночі відбулося!

Король

А що таке, Гертрудо? Як там Гамлет?

К о р о л е в а

Шаліє, наче море, що в негоду
Із вітром сперечається, хто дужчий.
За килимом почувши шарудіння,
Рапіру витяг він і з криком «Щур!»
В пориві шалу заколов наосліп
Старенького бідаха.

К о р о л ь

Жах який!

Якби це ми були там, то таке
І з нами б сталося. Те, що він на волі,—
Загроза й вам самим, і нам, і всім,
Ну, як тепер це вбивство пояснити?
Усі ж його поставлять нам на карб.
Нам слід було приборкати шаленця,
А ми всього з надмірної любові
Як слід розміркувати не могли,
Ми приховали, як стидку хворобу,
Це лихо, і воно собі тим часом
Аж до живого в'їлось. Де тепер він?

К о р о л е в а

Поніс він труп кудись. В його безумстві,
Неначе дрібки золота в піску,
Є проблиски якогось розуміння:
Він плаче сам над тим, що занодівав.

К о р о л ь

Ходім, Гертрудо! Ще не зійде сонце,
Як він уже на кораблі пливатиме.

А це ганебне вбивство ми повинні
Затушкувати якось-то самі,
Як зможемо й зумієм. Гільденстерне!

Входять Розенкранц і Гільденстерн.

Візьміть когось на допомогу, друзі,—
Забив Полонія в шаленстві Гамлет.
Ідіть його знайдіть ви, та швиденько.
Поговоріть з ним лагідно, а тіло
В капліцю доведеться віднести.

Розенкранц і Гільденстерн виходять.

Ходім, Гертрудо. Наймудріших друзів
Ми скличемо і ознайомим їх
І з тим, що трапилось і що вчинити
Ми змушені. Тоді лиха обмова,
Що мчить уже, немов ядро з гармати,
Можливо, обмине нас, і поцілить
Лише повітря той удар жорстокий.
В душі така тривога та неспокій!

Виходять.

СЦЕНА 2

Інша кімната в замку.

Входить Гамлет.

Гамлет

Сховав надійно.

Розенкранц і Гільденстерн

(з-за сцени)

Гамлете! Та де ж ви?

Г а м л е т

Хто кличе Гамлета? А, ось вони.

Входять Розенкранц і Гільденстерн.

Р о з е н к р а н ц

Де ви поділи, Гамлете, мерця?

Г а м л е т

Змішав з землею, бо землі він рідний.

Р о з е н к р а н ц

Скажіть нам, де він, бо його потрібно
В каплицю віднести.

Г а м л е т

А ви не вірте.

Р о з е н к р а н ц

Не вірити чому?

Г а м л е т

Що я збережу вашу таємницю, а не свою. Та й хто це запитує? Губка! Яку відповідь може на це дати королівський син?

Р о з е н к р а н ц

Ви мене вважаєте за губку, принце?

Г а м л е т

Так, пане, за губку, яка всмоктує королівську прихильність, нагороди, владу. І виявляється, що такі слуги — найкращі для короля. Він тримає їх за щелепами, а ковтати не квапиться. А коли йому буває потрібне те, що ви всмоктали, він вичавлює вас, і знову ви сухі, наче губка.

Р о з е н к р а н ц

Не розумію, принце.

Г а м л е т

От і добре: дурна голова не дбає за мудрі слова.

Р о з е н к р а н ц

Принце, ви повинні сказати нам, де тіло вбитого, і йти з нами до короля.

Г а м л е т

Тіло при королі, лиш король не при тілі. Яку тут роль відіграє король?

Р о з е н к р а н ц

Король, принце?

Г а м л е т

Звичайний ноль. Ведіть мене до нього. Ховайся, лиско, всі жмуріться¹.

Виходять.

СЦЕНА 3

Інша кімната в замку.
Входить король з почтом.

К о р о л ь

Звелів я розшукати тіло й принца.
Як небезпечно, поки він на волі!

Його не можна й покарати суворо,—
До нього так і горнеться простолюди,
Юрба ж не розумом, очима любить.
І зважає лиш на суворість кари,
А не на те, що й злочин був тяжкий.
Для того, щоб усе минулось тихо,
Вдамо, що ніби цей від'їзд раптовий
Уже раніше вирішений був.
Важку недугу треба лікувати
Міцними ліками.

Входить Розенкранц.

Ну, як у вас?

Розенкранц

Не каже він, де труп.

Король

А сам він де?

Розенкранц

Під вартою чекає за дверима.

Король

Введіть, нехай він перед нами стане.

Розенкранц

Гей, Гільденстерне! Гамлета введіть!

Входять Гамлет і Гільденстерн.

Король

Ну, Гамлете, то де ж Полоній?

Г а м л е т

На вечері.

К о р о л ь

На вечері? На якій?

Г а м л е т

Не там, де він їсть, а там, де його їдять. Якраз коло нього заходився з'їзд політичних хробаків². Хробак — це справжній імператор щодо їстівного. Ми відгодовуємо різних тварин, щоб нагодувати себе, а себе відгодовуємо для черваків. І гладкий король, і кощавий жебрак — це тільки різні переміни, тільки дві страви на той самий стіл: такий уже кінець.

К о р о л ь

На жаль!

Г а м л е т

Можна вудити рибу на червака, що їв короля, і їсти рибу, що з'їла цього червака.

К о р о л ь

Що ти хочеш цим сказати?

Г а м л е т

Нічого, я тільки показую, як король може мандрувати в кишках у жебрака.

К о р о л ь

Де Полоній?

Г а м л е т

На небі. Пошліть туди по нього. Коли ваш посланець не знайде його там, то шукайте самі в іншому місці. Але якщо не знайдете за місяць, то почувете нюхом, ідучи сходами на галерею.

К о р о л ь

(до кількох із почту)

Ідіть пошукайте його там.

Г а м л е т

Він якраз чекатиме, поки ви прийдете.

Кілька чоловік з почту виходять.

К о р о л ь

Це для твоєї ж, Гамлете, безпеки,
Якої й ми пильнуєм якомога,
Ти мусиш, після того, що накоїв,
Негайно звідси їхати. Збирайся.
Судно готове, вітер дме погожий,
Щоб ти мерщій до Англії відбув.

Г а м л е т

До Англії?

К о р о л ь

До Англії.

Г а м л е т

То й добре.

К о р о л ь

Ти зрозумів би, знаючи наш намір.

Г а м л е т

Я бачу херувима, що знає цей намір. Ну що ж! До Англії, то й до Англії! Прощавайте, люба матусю!

К о р о л ь

Мабуть, любий батьку, Гамлете.

Г а м л е т

Ні, мати. Батько й мати — чоловік і дружина; чоловік і дружина — це плоть єдина. Отже, прощавайте, мамо. Рушаєм до Англії!

(Виходить).

К о р о л ь

Мерщій за ним! І заманіть як-небудь
Його на корабель. Пливіть сьогодні.
Усе належне до цієї справи
В листі я виклав. Поспішіть, будь ласка.

Розенкранц і Гільденстерн виходять.

Якщо, Англіїцю, ти мою прихильність
Хоч трохи ціниш,— а тебе до цього
Я можу й змусити, бо не загоївсь
На тобі шрам від датського меча,
І добровільно хилишся в покорі
Ти перед нами,— отже, ти не знехтуй
Того, що вимагаю я в листі:
Негайно Гамлета життя позбавить.

Зроби це! Лиш подумаю про нього,
І кров моя кипить, як у вогні.
Поки живий він — не життя мені.

(Виходить).

С Ц Е Н А 4

Поле в Данії.
По сцені проходять Фортінбрас, капітан і військо.

Фортінбрас

Ви, капітане, йдіть і передайте
Від мене привітання королю.
Скажіть йому, що Фортінбрас прохає
Обіцяного дозволу пройти
Із військом через Датське королівство.
Якщо ж його величність забажає
Чогось від нас, то ми — скажіть — готові
З'явитися.

Капітан

Все виконаю, принце.

Фортінбрас

Вперед рушай!

Виходять усі, крім капітана.
Входять Гамлет, Розенкранц, Гільденстерн
та інші.

Гамлет

Чиє це військо, пане?

Капітан

Норвезьке, пане.

Гамлет

А скажіть, будь ласка,
В яку країну йде воно?

Капітан

На Польщу.

Гамлет

А хто веде?

Капітан

Старого короля
Норвезького племінник, Фортінбрас.

Гамлет

То ваш похід проти всієї Польщі
Чи проти прикордонних володінь?

Капітан

Якщо сказати вам по правді, пане,
Йдемо ми відвойовувати клаптик
Такий, що я не дав би й п'ять дукатів,
Якби хотів узяти його в оренду.
За більші гроші не продасть його,
Мабуть, король ні Польський, ні Норвезький.

Гамлет

Його й не боронитимуть поляки.

Капітан

Та ні — туди вже послано війська.

Гамлет

Людей двох тисяч, двадцять тисяч грошей
Не шкода на марничку! Це в добу,
Коли назовні спокій і добробут,
Гнояк прорве в середині, й не знати,
Чого людина мре. Спасибі, пане.

Капітан

Щасти вам боже.

(Виходить).

Розенкранц

Може, підем, принце?

Гамлет

Ідіть собі, а я наздожену.

Усі, крім Гамлета, виходять.

Усе мені навколо докоряє,
Усе підгонить, квапить мляву помсту.
Якщо в людини головні бажання —
Лиш їсти й спати — це хіба людина?
Худоба, й годі. Той, хто дарував
Нам пам'ять, передбачення і розум,
Давав дарунки всі ці не для того,
Щоб пліснявою бралися вони.
Чи це безпам'ятність, як у тварини,
Чи звичка обмірковувати вчинки
Та зважувати наслідки можливі?
В такому розмірковуванні завжди
Чверть мудрості, три чверті боягузтва.

Чому це я повторюю без краю,
Що треба діяти,— адже ж я маю
Для дії підставу, силу і рішучість?!
А прикладів навколо — досхочу.
Ну от хоча б оце потужне військо,
Яке веде тендітний, ніжний принц.
Він честолюбний духом, він не стане
Роздумувати, чим усе скінчиться,
Глузує з долі, віддає, що тлінне,
Він на поталу небезпеці й смерті.
Це справжня велич — без причини й з місця
Не рушити, а як про честь ідеться —
У бій вступити навіть за стеблинку.
Чому ж, коли у мене батька вбито
І матір зганьблено, стою байдуже?
А двадцять тисяч душ заради примхи
На смерть, як на спочинок, поспішають,
Змагаючись за клопоть, на якому
У битві їм нема де повернутись,
Де навіть їх могилам буде тісно.
Просякни кров'ю, думко, а як ні —
То й зовсім непотрібна ти мені!

(Виходить).

СЦЕНА 5

Ельсінор. Кімната в замку.
Входить королева, Гораціо і придворний.

Королева

Не хочу з нею говорити.

П р и д в о р н и й

В і д н е ї

Не відчепитись. Жаль її. Вона
Не сповна розуму.

К о р о л е в а

Ч о г о ї ї т р е б а ?

П р и д в о р н и й

Про батька безперестанку говорить,
Скрізь хитрощі вбачає, то бурмоче,
То сердиться, то б'є себе у груди.
В тій недоладній мові дуже важко
Вловити зміст якийсь, а через те
Хто слухає — тлумачить як завгодно.
І справді, так вона ламає руки,
Підморгує, хитає головою,
Що кожен думає: тут щось не те,
Тут криється сумне щось і зловісне.
Поговорили б з нею, бо вона
Небажані думки й підозри сіє.

К о р о л е в а

Впустить її.

Гораціо виходить.

Коли душа смутна й сумління хворе,
Тоді й дрібниці нам віщують горе.
Тремтить перед підозрами вина,
І тим себе виказує вона.

Входить Гораціо з божевільною Офелією.

О ф е л і я

Де та прекрасна королева Датська?

К о р о л е в а

Що вам, Офеліє?

О ф е л і я

(співає)

«Як пізнати, хто ваш милий,
І шукати де?
Він убраний, як прочанин,
З посохом іде».

К о р о л е в а

До чого тут, голубонько, ця пісня?

О ф е л і я

Що таке? Ні, ви послухайте.

(Співає).

«Ой, умер він, любя пані,
Вмер, не ожива.
У ногах у нього камінь,
В головах трава».

К о р о л е в а

Але ж бо, Офеліє...

О ф е л і я

Та ні, ви послухайте.

«Саван білий, наче сніг...»

Входить король.

К о р о л е в а

Ой лихо! Гляньте лиш на неї.

О ф е л і я

«Запахуші квіти,
А любов сльозами їх
Не змогла омити».

К о р о л ь

Як ся маєте, люба моя?

О ф е л і я

Добре, хвалити бога. Кажуть, сова була пекарева донька³. Господи, от ми знаємо, хто ми такі, а не знаємо, ким будем. Хай бог благословить вашу вечерю!

К о р о л ь

Про батька думає.

О ф е л і я

Тільки, будь ласка, про це ні словечка. А вже, як спитають у вас, що це таке, то відповідайте ось так.

(Співає).

«Раненько в Валентинів день⁴,
В передранковий час,
Як Валентина ваша, йду
Я під вікно до вас.
А він устав, її вітав,
І дівчина ввійшла,
Коли ж виходила, то вже
Не дівчина була»

К о р о л ь

Офеліє, люба моя!

О ф е л і я

Хоч і не божитимусь, повірте — кінчаю зараз.

(Співає).

«Я присягнув ім'ям Христа,
Що це ж ганьба сама!
Ті юнаки усі такі,
І стиду їм неба.
Хотів же ти до шлюбу йти,
За жінку брать мене».

А він відказує:

«І був би взяв, та переспав,
То й так тепер мине».

К о р о л ь

Чи давно вже вона така?

О ф е л і я

Сподіваюся, все буде як слід. Треба лише терпіти. Тільки от подумаю, як його поклали в сиру землю, та й не можу не заплакати. Брат мій дізнається про це. Ну, спасибі за добру пораду. Карету мені! На добраніч вам усім, пані! На добраніч вам усім, любі пані! На добраніч, на добраніч!

(Виходить).

К о р о л ь

Ідіть за нею! Тут потрібен догляд!

Горацію виходить.

Її отрує велике горе,—
Всьому причина — батькова загибель.
Ой жінко, жінко! Як біда приходить,
То не сама, а завжди цілий полк.
Отож — Полоній помирає спершу,
І син ваш, тої смерті винуваєць,
Від'їхати примушений раптово.
А після того каламутна повинь
Чуток, що скрізь вирують у народі,
Про те, чому та як помер Полоній.
Не слід було його ховати потай.
А тут іще й Офелія нещасна,
Думками схибивши, втрачає розум.
А що таке без розуму людина?
Той самий звір, лише подоба людська.
І врешті — лихо, за всіх разом більше;
Із Франції вертається Лаерт;
Як хмара темний, живиться чутками,
І от йому нашіптують, що винні
В цій смерті ми. Це все мене шматує,
Немов осколками з набою.

За сценою гамір.

К о р о л е в а

Що це?

К о р о л ь

Швейцарці де? Хай двері стережуть!

Входить придворний.

Що сталося?

П р и д в о р н и й

Рятуйтеся, королю!

І океан, як вийде з берегів,
Не так рівнину швидко пожирає,
Як, ставши на чолі юрби, Лаерт
Подолує і відтісняє варту.
Так, ніби світ лише сьогодні виник,
І не було законів та звичаїв,
Усі волають: «Оберім Лаерта!
Хай він над нами буде королем!»
Вимахують руками, підкидають
Шапки, а вигуки сягають хмар.

К о р о л е в а

На хибний слід натрапили, й радіють,
Та гавкають, невірні датські пси!

За сценою гамір.

К о р о л ь

Вже двері висадили.

Входить озброєний Лаерт, за ним датчани.

Лаерт

Де той король? Панове, ви не входьте!

Датчани

Ні, ввійдемо!

Лаерт

Лишіть мене самого!

Д а т ч а н и

Та добре, добре, вийдемо.

Виходять за двері.

Л а е р т

Спасибі!

Ну, де мій батько, підлий ти королю?
Кажи!

К о р о л е в а

Вгамуйсь, Лаерте!

Л а е р т

Хоч краплина крові
В мені вгамується — то звить мене
Ви байстрюком, а рогоносцем — батька,
І матері безгрішної чоло
Клеймом повії позначить!

К о р о л ь

Лаерте,

Що має означати це повстання
Титанів? ⁵ Ти облиш його, Гертрудо.
Не бійся. Короля охороняє
Така священна міць, що зрада може
Лише наблизитись, а не пошкодить.
Ну, що тебе, Лаерте, схвилювало? —
Облиш його, Гертрудо.— Говори.

Л а е р т

Де батько мій?

К о р о л ь

Помер.

К о р о л е в а

Не через нього.

К о р о л ь

Нехай питає далі.

Л а е р т

Як помер він?

Але не важтесь одурить мене!

Під всі чорти і вірність, і присягу!

В пекельну прірву з добрістю й сумлінням!

Чи цей, чи той світ — байдуже для мене,

Душі не спинить і прокляття вічне,

Хоч що б там' сталося — я помщуся за батька!

К о р о л ь

А хто ж у цьому вам перешкоджає?

Л а е р т

Ніхто на світі, тільки власна воля.

А засоби — то якось і з малими

Я досягну великого.

К о р о л ь

Лаерте,

Якщо причину батькової смерті

Ви знати хочете, то чи для цього

Не лиш на ворогах потрібно мститись,

Але й на друзях?

Ла е р т

Лиш на ворогах.

К о р о л ь

Хотіли б ви дізнатись, хто вони?

Ла е р т

Для друзів батька широко розкрию
Обійми й кров'ю власною жити
Їх буду я, неначе пелікан.

К о р о л ь

Ну от тепер і ви заговорили,
Як добрий син і справжній дворянин.
Що я до смерті батька непричетний,
Це розумом ви сприймете так ясно,
Як денне світло для очей ясне.

Д а т ч а н и

(за сценою)

Нехай іде! Пустіть!

Ла е р т

Це що за галас?

Входить О ф е л і я.

Хай мозок мій в'ялить скорбота жаром!
Хай сльози, солоніші в сім разів,
Зір випечуть в очах у мене! Сестро!
Важка розплата буде за твій безум,
Аж поки шалька наша перетягне⁶.
Офеліє, моя трояндо майська!

Невже й дівочий розум гасне швидко,
Як і життя старече? Бо любов
Таку вже має витончену суть,
Що йде услід за тим, кого любила.

О ф е л і я

(співає)

«Його пронесли у відкритій труні,—
Ой леле, ой леле, ой леле!
В могилу котилися сльози рясні»,—
Прощай, голубоньку мій!

Л а е р т

Якби ти сповна розуму благала
Помститися — не більше б зворушила.

О ф е л і я

Ви теж підспівуйте: «Там — долі, там — долі...» І по-
кличте його,— «Там — долі». Як личить приспів цій
пісні! Це зрадливий ключник викрав господареву дочку.

Л а е р т

У цім безглузді стільки глузду!

О ф е л і я

Ось розмарин. Це на пам'ять. Благаю, споминай, ко-
ханий. А ось братки — це щоб думати.

Л а е р т

В безумстві мудрість: спомини поєднані з думками.

О ф е л і я

Ось вам кріп та орлики. А ось вам рута. І собі лишу трошки. Її звуть іще святочним та милосердним зіллям. Ви носіть руту як-небудь інакше, не так, як я. Оце сто-кротки. Дала б вам трохи фіалок, та вони всі пов'яли, як батько помер. Кажуть, він легкою смертю помер.

(Співає).

«Коханий мій Робін — вся радість моя...»

Л а е р т

Страждання, безнадії, навіть пеклу
Вона краси й принади надає.

О ф е л і я

(співає)

«Невже не вернеться він?
Невже не вернеться він?
Лежить він, лежить у труні,
Не жити, не жити й мені,
Бо вже не вернеться він.
Як сніг, борода біліє,
Волосся, як льон, леліє —
Так він у труні лежить.
А ми почнімо за нього
Ревно молитися богу!»

За нього й за всі християнські душі благатиму бога.
Нехай господь буде з вами.

(Виходить).

Ла е р т

Ти бачиш це, о господи?

К о р о л ь

Лаерте,

Дозвольте, я втручуся в ваше горе.
Ідіть і скличте наймудріших друзів,
Нехай вони розсудять нас обох.
Як визнають, що прямо чи побічно
В цій справі завинили чимось ми,
Вам віддамо державу, і корону,
Й життя — усе, що ми звемо своїм.
Якщо ж у них складеться інша думка,
Тоді довірте нам своє терпіння,
Ми спільно дбатимем про те, щоб якось
Вернути спокій вам.

Ла е р т

Хай буде так.

Причина смерті, похорон таємний,
Де не було меча й герба на гробі,
Ані пишноти й звичних церемоній —
Все вимагає голосно, щоб я
Домігся правди.

К о р о л ь

Рішення ясне.

І хай пока́ра винних не мине.
Будь ласка, йдім зо мною.

Виходять.

СЦЕНА 6

Інша кімната в замку.
Входять Гораціо і слуга.

Гораціо

То хто зо мною хоче говорити?

Слуга

Матроси. Кажуть, лист якийсь до вас.

Гораціо

Нехай заходять.

Слуга виходить.

Якщо не Гамлет, хто ж тоді інакше
Мені вітання міг би слати й звідки?

Входять матроси.

Перший матрос

Дай боже щастя.

Гораціо

І тобі дай боже.

Перший матрос

Та мені то він дасть, якщо схоче. Коли тільки вас
звуть Гораціо, як мені сказали, так ось тут є для вас
лист. Він від посла, що плив до Англії.

Гораціо

(читає)

«Гораціо, прочитавши цього листа, влаштуй так, щоб
ці люди могли доступитись до короля: у них є листи до

нього. Не пробули ми й двох днів на морі, як за нами погналося добре озброєне піратське судно. Виявилось, що ми пливемо повільніше за нього, отже, нам довелося мимоволі бути хоробрими. Під час абордажу я перестрибнув на ворожий борт. А тут якраз кораблі розчепились, і я опинився єдиним бранцем у піратів, які повелися зі мною, як милосерді розбійники. Але вони знали, що робили, бо я тепер повинен стати їм у пригоді. Зроби так, щоб король одержав листи, які я йому шлю, і поспішай до мене так, наче ти тікаєш від смерті. Я тобі шепну на вухо кілька слів, від яких ти занімієш, хоч і вони занадто легкі для такої важливої справи. Ці ж самі хлопці проведуть тебе туди, де я тепер. Розенкранц і Гільденстерн продовжують плисти до Англії. І про них також я маю багато чого розповісти. До побачення. Твій,— у чому ти, мабуть, не сумніваєшся,— *Гамлет*».

Ходімо, я подбаю, щоб листи
Потрапили до кого слід, а потім —
Мершій до того, хто їх написав.

Виходять.

СЦЕНА 7

Інша кімната в замку.
Входять король і Лаерт.

Король

А виправдавши, ви мені дасте
Як другові в своєму серці місце,
Бо чули ж ви, й розумним вухом чули,

Що той, хто батька вбив, так само важив
І на моє життя.

Л а е р т

Це, мабуть, правда.
Але скажіть, чому ви не карали
За ці злочинні і криваві вчинки?
До цього ж закликала обережність,
Безпека власна та рішуче все.

К о р о л ь

На це були у мене дві причини.
Для вас вони, можливо, й незначні,
А я повинен з ними рахуватись.
По-перше, королева тільки сином
Живе і не надивиться на нього,
А я — хоч добре це, хоч зле — до неї
Прив'язаний, як зірка до орбіти.
По-друге — те, що надто вже велику
Любов до нього має простий люд,
Любов, що навіть вади перетворить
В заслуги, мов джерельна та вода,
Що деревину в камінь обертає.
Повернуться назад мої всі стріли
На цім бурхливім вітрі й не досягнуть
Того, кого я влучити хотів.

Л а е р т

То що ж? Загинув мій шляхетний батько,
В жахливу пільму кинуто сестру,
Що їй на світі рівної немає,
Довершеності видів і взіреть.
Ні, я повинен, мушу я помститись!

К о р о л ь

Ви не втрачайте спокою від цього,
Не думайте, що ми такі вже мляві
І так-таки й допустим, щоб у нас
Від переляку борода трусилась.
Любив я батька вашого. Також
Люблю й себе. Цього, здається, досить...

Входить придворний.

Ну, що таке?

П р и д в о р н и й

Від Гамлета листи:
Оце до вас, а це до королеви.

К о р о л ь

Від Гамлета? А хто приніс їх?

П р и д в о р н и й

Кажуть,

Якісь матроси. Я не бачив їх,
Мені дав Клавдію. А він від того,
Хто їх приніс, узяв.

К о р о л ь

Я прочитаю
Їх вам, Лаерте. Можете іти.

Придворний виходить. Король читає.

«Найясніший і наймогутніший! Хай буде вам відомо,
що мене роздягненого висаджено на берег вашого коро-
лівства. Я проситиму дозволу завтра стати перед ваші
королівські очі. І тоді, здобувши на те вашу згоду, я роз-

повім обставини свого раптового й надзвичайно дивовижного повернення. *Гамлет*».

Це що таке? А інші теж вернулись?
А може, це омана, а не правда?

Л а е р т

Ви руку знаєте?

К о р о л ь

Його рука.

«Роздягнений». І ще дописка: «сам».
Ну, що ви скажете?

Л а е р т

І сам не знаю.

Проте нехай приїде. Лиш одне
В моєму серці тугу буде гріти,
Що я колись йому в обличчя кину:
«Отак і ти зробив!»

К о р о л ь

Якщо це сталося,
Хоч досі я не розумію як,—
Тоді дозвольте керувати вами.

Л а е р т

Аби лиш нас не почали мирити.

К о р о л ь

Примиришся з самим собою тільки.
Якщо вернувся він і більш не схоче
Рушати в подорож, то я намовлю
Його на витівку одну, в якій

На нього жде загибель неминуча.
Не викличе найменшої підозри
Ця смерть ні в кого, навіть мати скаже,
Що це лише випадок.

Л а е р т

Ну, то згоден,
Тим більше згоден, коли сам і стану
Я викопавцем помсти.

К о р о л ь

Так і є.
Відколи ви поїхали, про вас
При Гамлеті частенько говорили,
Хвалили все, що гідне в вас хвали,
Та викликало заздрощі у нього
Одне лише, хоча мені воно
І неістотним видалось.

Л а е р т

Що саме?

К о р о л ь

Дрібничка, мов на капелюсі стьожка,-
Хоч замолоду і вона корисна.
Легеньке вбрання юнакові личить,
А вже в дозрілім віці до лиця
На соболинім хутрі теплий одяг —
Поважний і корисний для здоров'я.
Два місяці тому тут був нормандець.
Я воював з французами, то знаю,
Що вершники чудові з них. А цей —
То чарівник якийсь. Він так зростався

З сідлом, таке він виробляв конем,
Неначе він і кінь — єдине тіло.
Не бачивши, не можна уявити
Такої спритності.

Л а е р т

Він був нормандець?

К о р о л ь

Нормандець.

Л а е р т

Присягаюся, Ламонд!

К о р о л ь

Звичайно, він.

Л а е р т

Його я добре знаю.

Та що й казати,— він таки окраса
Свого народу.

К о р о л ь

Знає вас і він.

Хвалив він ваше вміння фехтувати,
Зокрема на рапірах. Запевняв,
Що це було б видовище чудове,
Якби знайшовся рівний вам суперник.
Божився він, що перші їх майстри
Ні швидкістю, ні вправністю не можуть
Вам дорівняти навіть і приблизно.
Ця розмовидь у Гамлета одразу

Збудила заздрощі такі, що він
Одного тільки й прагнув, як би з вами
Зійтися й позмагатись.

Л а е р т

Що ж із цього?

К о р о л ь

Лаерте, ви любили свого батька,
Чи смуток ваш — як смуток на картині,
Назовні тільки?

Л а е р т

Нащо ці питання?

4

К о р о л ь

В любові вашій я не сумніваюсь,
Та знаю: час породжує любов
І той же самий час її пригасить.
Уже в самому полум'ї любові
Буває щось, немов нагар на гноті,
Від чого племінь слабшає поволі.
Все зменшується, навіть і добро
З переситу й надмірності вмирає.
Все те, що ми бажаємо зробити,
Тоді робити слід, коли бажаєм,
Бо згодом те бажання й прохолоне,
І стільки в ньому різних змін,— не менш,
Ніж рук, випадків, язиків на світі.
А потім буде вже й зітхати пізно.
Торкнімось рани: Гамлет повернувся.
Що ви для батька можете зробити?

Ла е р т

Зустріну в церкві — перетну горлянку.

К о р о л ь

Це правда, для убивці навіть церква
Не мусить бути місцем порятунку
І помста не повинна знати меж.
Проте, Лаерте, хочете помститись,
То навіть і з кімнати не виходьте.
Що повернулись ви, почує Гамлет,
А ми людей до нього пошлемо,
Що будуть вихваляти вашу вправність
Ще більше, ніж француз колись хвалив.
Ви стрінетесь — ми вдарим об заклад.
А він шляхетний, щирий, необачний,—
Рапір не розглядатиме, і тут
Для себе гостру візьмете ви.

Ла е р т

Згода,

Свою рапіру я помажу навіть,—
Колись я мазі в знахаря купив
Такої, що ножа вмочити досить
І тим ножем пустити кров, дряпнути,
То вже ніяке зілля не допоможе,
Хоч би його й під місяцем збирали,
Хоч би яке воно було цілюще.
Торкну злегенька тільки, ледве-ледве,
І — певна смерть.

К о р о л ь

Ні, ще раз обміркуєм.
Ми зважимо всі засоби, щоб краще

Здійснити те, що маєм на меті.
Як братися невдало за що-небудь,
То вже куди безпечніше не братись.
В запасі треба мати другий задум,
Якщо, бува, не витримає перший.
Подумаю, чекайте: отже, ми
Влаштуєм урочистий поєдинок...
Ага, знайшов!
Ви атакуйте Гамлета завзято,
Щоб, розпалившись, попросив він пити;
Я дам йому — і здійснився наш замір,
Хоч би йому й рапіри пощастило
Уникнути. А хто це там кричить?

Входить королева.

Що сталось, люба королево?

К о р о л е в а

Одна біда наздоганяє іншу.
Офелія, Лаерте, потонула.

Л а е р т

Що? Потонула? Де?

К о р о л е в а

Де над рікою хилиться верба,
В потоці чистім сивий лист відбивши,
Туди прийшла вона, уся в вінках,
Заквітчана химерно у стокротки,
В жовтець, у кропиву, в багряне зілля,
Яке так грубо пастухи назвали,
І пальцями мерців дівчата звуть.
Вона хотіла на похилі віти
Розвішати вінки, та заздрий сук
Вломився, і в плакучу течію

Вона упала, бідна. Сперш убрáння,
Що розпростерлось широко на хвилях,
Її тримало, ніби ту русалку.
Вона пісень співала старовинних,
Немов не відчуваючи біди.
Аж ось, намокши, одяг обважнів
І бідолашну від пісень затиє
У смертну каламуть.

Л а е р т

Невже втонула?

К о р о л е в а

Втонула.

Л а е р т

Доволі й так, Офеліє, для тебе
Води, щоб доливати ще сльозами.
Та як утриматись від них? Хоч сором,
Але коли я виплачусь, то з мене
Жіноча кволість вилетиться в сльозах.
Прощайте. Спалахнув би, як пожегом,
Словами я, та сльози гасять їх.

(Виходить).

К о р о л ь

Яких зусиль докласти довелося,
Щоб лють його шалену вгамувати.
Боюсь, що знову вибухне вона.
Ходім за ним, Гертрудо.

Виходять.

ДІЯ П'ЯТА

СЦЕНА 1

Ельсінор. Кладовище.
Входять два гробокопи з заступами та іншим приладдям.

Перший гробокоп

А чи слід же її ховати за християнським звичаєм?
Вона ж бо самовільно домогалася спасіння душі.

Другий гробокоп

А я тобі кажу, що так і буде. Отже, копай могилу, та швидше. Цю справу розглядав слідчий і вирішив, щоб ховати як слід по закону.

Перший гробокоп

Як же це так можна? Ну, нехай би ще вона втопилась у стані самозахисту.

Другий гробокоп

Такий уже стан і вирішив слідчий.

Перший гробок

Е, ні, стан іще треба довести. Інакше бути не може. Тут же тобі ось яка річ: якщо я топлюся навмисно, то це дія. А кожна дія складається з трьох піддій: діяти, виконувати, вчинити. Отже, вона втопилася навмисно.

Другий гробок

Та послухай-бо, добродію копачу...

Перший гробок

Ні, постривай. Ось тобі вода. А ось людина. Гаразд. Тепер, якщо людина йде до води й топиться, то значить, по волі там чи мимоволі, а людина йде сама. З'являється. А якщо вода йде до людини й топить її, то людина вже не топиться. Отже, хто в своїй смерті не винен, той собі віку не вкорочував.

Другий гробок

Це що, закон такий?

Перший гробок

Саме такий. Слідчий закон.

Другий гробок

А хочеш знати правду? Не була б вона дворянського роду, не ховали б її за християнським звичаєм.

Перший гробок

Оце-таки правда твоя. Тим-то воно й дошкуляє. Вельможним людям на цьому світі й топиться та вішатись легше, ніж простим собі християнам. Подай-но, прошу, заступа. Нема дворян давніших над садівників, грабарів та гробоконів. Їх звання від самого Адама.

Другий гробок

А невже Адам був дворянин?

Перший гробок

Він же перший носив зброю.

Другий гробок

Ніякої зброї в нього не було.

Перший гробок

Та чи ти поганин, чи хто? Ти як святе письмо розумієш? У святому письмі сказано: Адам копав землю. А чим він її копав, як не заступом? Ось я тобі ще одну загадку загадаю. Якщо не відповіси до ладу, начувайся...

Другий гробок

Ану, вшквар.

Перший гробок

Хто буде міцніше за муляра, корабельника й тесляра?

Другий гробок

Той, хто шибениці ставить. Його споруда перетриває тисячі поколінь.

Перший гробок

Йй-богу, дотепно сказано. Шибениця — то добре. А кому добре? Тому, хто зробив погано. А ти погано робиш, коли кажеш, що шибениця міцніша за церкву. Отже, шибениця якраз для тебе й добра. Ану, спробуй ще раз.

Другий гробок

Хто буде міцніше за муляра, корабельника й тесляра?

Перший гробок

Кажі швиденько та й відчепись.

Другий гробок

А от і скажу!

Перший гробок

Ану лишень!

Другий гробок

Ні, не виходить!

Віддалік з'являються Гамлет і Гораціо.

Перший гробок

Не суши собі голови, ледачого осла хоч як бий, він швидше не піде. А коли хтось тебе ще запитає про це, кажи: гробок. Споруди, що він буде, дочекаються страшного суду. А тепер мотнись-но до Йогана¹ та принеси мені півкварти.

Другий гробок виходить.

Перший гробок

(копає й співає)

«Як за дівчатами впадав
Колись давно-давно,
То я не думав, гей, не гадав,
Що все промине воно».

Г а м л е т

Невже чолов'яга не почуває, яка в нього робота: співає, копаючи могилу.

Г о р а ц і о

Звичка навчила його ставитись до цього просто й легко.

Г а м л е т

І справді: що менше працює рука, то більше чутливості в ній.

Перший гробок о п

(співає)

«Аж ось і старощі мене
У пазури беруть,
І юних літ пропав і слід,—
Пора в далеку путь».

(Викидає череп).

Г а м л е т

Цей череп мав язика й міг співати. А такий собі шахрай кидає ним об землю, наче це щелепа Каїна, першого вбивці. Може, макітра, що нею шпурляється йолоп, належала політикові, який господа бога самого міг обхитрувати,— хіба ні?

Г о р а ц і о

Правда, пане.

Г а м л е т

Або царедворцеві, що, можливо, говорив: «Доброго ранку, ласкавий пане! Як ся маєш, ласкавий пане?»

А може, це був ласкавий пан такий-то, що хвалив коня ласкавого пана такого-то, сподіваючись випросити його в подарунок,— адже це можливо?

Г о р а ц і о

Так, пане.

Г а м л е т

А тепер він потрапив до пані Хробакової і гробокоп лупить його заступом по скулах. Дивовижне перетворення, якби тільки ми могли його простежити! Невже варто було рости ці кістки тільки на те, щоб гратися ними в кеглі? Мої кості ниють, ледве здумаю про це.

П е р ш и й г р о б о к о п

(співає)

«Ану лиш заступа хапай,
Та савана поший,
Та яму викопай — нехай
Старий гостює в ній».

(Викидає ще один череп).

Г а м л е т

Ось іще один. Хіба він не може бути черепом юриста? Куди тепер поділися всі його докази та висновки, його тлумачення та казуїстика, всі його виверти та витівки? Чому він терпить, коли цей мугир товче його заступом по потилиці, чому не позиває його за образу дією? Гм! Цей чоловіча свого часу, можливо, був великим скупником, скуповував земельні маєтки, знався на купчих та заставах, на боргових зобов'язаннях та гіпотекх, на актах про поруку та про стягнення. Невже в

тому тільки й полягає підсумок усіх його стягнень і відшкодування всіх його земельних відшкодувань, що голова його вщерть набита брудною землею? Невже всі його поручники більше не хочуть ручитися за надбану через подвійну поруку землю, крім тієї, на якій може вміститись тільки акт купівлі на подвійному аркуші? В цю скриньку не влізуть усі документи на його земельні володіння! Невже навіть його спадкоємець одержить не більше?

Г о р а ц і о

Ні, принце, ні на цаль не більше.

Г а м л е т

Пергамент виробляють, здається, з баранячої шкіри?

Г о р а ц і о

Так, принце, і з телячої також.

Г а м л е т

Ну, то барани й телята всі ті, хто покладається на пергамент. Я поговорю з цим чоловіком. Чия це могила, шановний?

П е р ш и й г р о б о к о п

Моя, пане.

(Співає).

«Та яму викопай, нехай
Старий гостює в ній».

Г а м л е т

Та, мабуть, що твоя, коли ти в ній засів².

Перший гробок

Ви в ній не засіли, то вона й не ваша. А я в ній не зовсім, проте вона моя.

Гамлет

Ти брешеш, коли засів у ній і кажеш, що вона твоя. Вона для мертвих, а не для живих, тому ти й брешеш.

Перший гробок

А це, пане, жива брехня: візьме та й перескочить із мене на вас.

Гамлет

Для якого чоловіка ти копаєш цю могилу?

Перший гробок

Не для чоловіка, пане.

Гамлет

Ну, то для якої жінки?

Перший гробок

І не для жінки.

Гамлет

А кого ж у ній ховатимуть?

Перший гробок

Ту, що була жінкою, пане. А тепер, царство їй небесне, вона вже небіжчиця.

Гамлет

Ну й спритний же з нього крутій! Треба уважно добирати слів, щоб з ним розмовляти, а то пропадеш від

двозначності. Слово честі, Горацію, вже ось три роки я помічаю: все стало так гостре в наші часи, що хлоп носакон наступає дворянинові на п'яту й намулює на ній мозолі. Ти давно гробокопом?

Пер ш и й г р о б о к о п

З усіх днів почав якраз у той самісінський, коли наш покійний король Гамлет подолав Фортінбраса.

Г а м л е т

А коли це сталося?

Пер ш и й г р о б о к о п

Хіба ви цього не знаєте? Та це кожен дурень може сказати. Це було того самого дня, коли народився молодий Гамлет. Той, що з глузду з'їхав і його до Англії повезено.

Г а м л е т

А нащо його до Англії повезено?

Пер ш и й г р о б о к о п

Бо з глузду з'їхав. По глузд його й послано, щоб набрався. А не набереться, то там цього й не треба.

Г а м л е т

Чому?

Пер ш и й г р о б о к о п

Там ніхто не помітить. Там вони всі такі божевільні.

Г а м л е т

А як же він збожеволів?

Перший гробок о п

Та дуже чудно, кажуть.

Г а м л е т

Як це так чудно?

Перший гробок о п

А так, що взяв і з'їхав з глузду.

Г а м л е т

На якому ґрунті?

Перший гробок о п

Та на тутешньому, на датському. А на якому ж? Я тут уже тридцять років як грабарюю, з самого малечку.

Г а м л е т

Скільки людина може пролежати в землі, поки зогніє?

Перший гробок о п

Ну, як сказати... Якщо не зогніє ще за життя,— а тепер у нас багато таких пранцюватих мерців, що й до похорону ледве витримують,— то людина лежить у землі з вісім чи дев'ять років. Чинбар — той вам пролежить дев'ять років.

Г а м л е т

Чому саме чинбар довше, ніж інші?

Перший гробок о п

А як же? Шкіра в нього від ремесства така видублена, що довго води не пропускатиме. А вода — вона отакої дохлої погані найперший ворог. Ось оцей, скажімо, череп. Цей череп у землі пролежав двадцять три роки.

Г а м л е т

Чий він?

Перший гробок оп

Та там шаланута одного навіженого. Чий би ви думали?

Г а м л е т

Звідки ж я знаю?

Перший гробок оп

Та щоб його чума вхопила, шахрая навісного! Плешку вина колись мені вилив на голову! Це, пане, Йоріків череп, Йоріка, блазня королівського.

Г а м л е т

Оцей?

Перший гробок оп

Оцей самий.

Г а м л е т

Дай подивлюся.

(Бере череп).

Бідолашний Йоріку! Я знав його, Гораціо. Людина невичерпної винахідливості в дотехах, з винятковою фантазією. Разів з тисячу носив він мене на спині. А тепер це сама бридота. Мене нудить, коли я дивлюся на нього. Отут були губи, які я так часто цілував. Де тепер твої жарти? Твоє вистрибування? Твої пісеньки? Спалахи веселощів, від яких усі за столом, бувало, покотом лягали від реготу? Невже в тебе не залишилося жодного дотепу, щоб поглузувати з власного вищиру? Зовсім занепав? Піди в світлицю до вельможної дами та скажи їй, що,

хоч би вона фарбувалась і на палець завтовшки, однако-
во колись буде така сама. Насміши її цим. Горацію,
скажи мені одне, будь ласка.

Г о р а ц і о

Що саме, принце?

Г а м л е т

Як ти вважаєш, Александр Македонський у землі мав
такий самий вигляд?

Г о р а ц і о

Такий самий.

Г а м л е т

І від нього так само тхнуло! Пхе!

(Кладе череп на землю).

Г о р а ц і о

Так само, принце.

Г а м л е т

Для якого нікчемного вжитку ми можемо придатися,
Горацію! Адже уявою можна простежити за прахом Алек-
сандра, аж поки він перетвориться на замазку для ба-
рила.

Г о р а ц і о

Розглядати речі так — це означало б бути занадто
дріб'язковим.

Г а м л е т

Анітрохи, слово честі! Чому б, наприклад, не пере-
більшуючи й не порушуючи ймовірності, не простежити

за ним у такий спосіб: Александр помер, Александра поховано, Александр перетворився в прах; прах — земля, з глини роблять замазку; то чому б тієї замазки, на яку він перетворився, не вжити, щоб замазати щілини в пивному барилі?

Всеволодний Цезар перетлів на глину,
Ним у стіні замазують щілину,—
Той, перед ким весь світ колись тремтів,
Рятує від зимових холодів.
Тихіше! Відійдімо! Ось король.

Входять король, королева, Лаерт; вносять труну;
священники, придворні.

І королева, й почет. Хто ж помер?
Обряд скорочено, а це ознака,
Що ми на похороні самовбивці.
І, певно, це значна якась особа.
Постіймо осторонь та подивімось.

(Відходить разом з Гораціо).

Ла е р т

Що буде ще з відправи?

Га м л е т

Це Лаерт,

Юнак шляхетний. Подивімось далі.

Ла е р т

Що буде ще з відправи?

Пер ш и й с в я щ е н и к

Ми виконали більш, ніж дозволяє
Статут церковний. Смерть її сумнівна.

Якби згори наказу нам не дано,
Вона б у неосвяченій землі
Лежала до сурми страшного суду,
І замість молитов її могилу
Камінням би закидали. А так —
Ховаємо з подзвінням і квітками
Прикрашуємо церкву і труну.

Л а е р т

Нічого більш не буде?

П е р ш и й с в я щ е н и к

Більш нічого.

Це б ми обряд зневажили священний,
Якби над нею реквієм співали,
Як над всіма, хто в бозі опочив.

Л а е р т

Спустить труну! Хай на весні фіалки
Із тіла чистого її ростуть.
Знай, підлий попе,— ангелом у небо
Вона злетить, тобі ж — у пеклі вити.

Г а м л е т

Це що? Невже Офелія?

К о р о л е в а

Прощай же. Найніжніший — найніжніше!

(Кидає в могилу квіти).

Гадалося, що Гамлетові станеш
Ти жінкою, що буду я квітчати
Для тебе шлюбну постіль, не труну.

Л а е р т

Хай тридцять раз паде потрійне горе
На голову того, чий зlobний замір
Тебе ясного розуму позбавив!
Не засипайте! Ще раз обніму.

(Стрибає в могилу).

Тепер засипте з мертвою живого,
Насипте в цій долині верховину.
Яка б була від Пеліону вища
І від блакитного Олімпу.

Г а м л е т

(наближаючись)

Хто це
З такою пишномовністю сумує,
Що зачаровує мандрівні зорі,
Як слухачів здивованих? Ось я,
Я, Гамлет Датський.

(Стрибає в могилу).

Л а е р т

Хай тобі, нечистий!

(Бореться з ним).

Г а м л е т

Недобре молишся. Ану, пусти!
Я радив би за горло не хапати,
Бо, може, я й не дуже запальний,
А є в мені таке щось одчайдушне,
Коли б тобі жаліть не довелося.

К о р о л ь

Розбороніть!

К о р о л е в а

Ой Гамлете! Ой сину!

В с і

Панове!

Г о р а ц і о

Заспокойтеся, мій принце!

Іх розбороняють, і вони вилазять з могили.

Г а м л е т

Я з ним готовий битися за це,
Аж поки не склепилися у мене
Повіки.

К о р о л е в а

Битися? За що, мій сину?

Г а м л е т

Її любив я. І нехай з'єднають
Любов свою братів хоч сорок тисяч,—
Моїй не дорівняють. Що ти зробиш
Для неї?

К о р о л ь

Він, Лаерте, божевільний.

К о р о л е в а

Спиніть його, błагаю!

Г а м л е т

Що ти зробиш?
Ридати хочеш? Постувати? Битись?
Себе картати? Чи напиться оцту?
Чи крокодила з'їсти? ³ Я також!
Ти скигли ти прийшов сюди? В могилу
Стрибати, щоб підбурити мене?
Живцем себе ховати з нею хочеш?
І я також! Базікаєш про гори?
Мільйони акрів хай на нас насиплють,
Аж поки насип той черкнеться сонця,
І Осса ⁴ буде перед ним як прищик!
Говориш ти препишно? Я незгірш!

К о р о л е в а

Це він такий у нападі шаленства.
Минеться — й знову лагідний він стане,
Як горлиця, коли вона виводить
Золотоперих пташенят.

Г а м л е т

Чому
Зо мною так поводитесь ви, пане?
Я завжди вас любив. Та що поробиш?
Тут не домігся б навіть Геркулес,
Щоб кіт не нявкав і не гавкав пес.

(Виходить).

К о р о л ь

Горацію, будь ласка, йдіть за ним.

Горацію виходить.

(До Лаерта).

Згадайте про нічну розмову нашу

І трошки потерпіте. Справа піде.
Гертрудо, хай за сином хтось догляне.
На цій могилі ми живий надгробок
Поставим ⁵. Нам лишається єдине —
Терпляче ждати слухної години.

Виходять.

СЦЕНА 2

Зала в замку.
Входять Гамлет і Гораціо.

Гамлет

Про це вже досить. А тепер про інше.
Ви не забули ще того, що сталося?

Гораціо

Чи можна це забути?

Гамлет

Ну, так от,—
Якась у серці в мене боротьба
Ніяк мені заснути не давала.
Намучившись, як в'язень у кайданах,
Квапливо встав я... Хай живе квапливість!
Вона стає в пригоді нам тоді,
Коли глибокі задуми безсилі.
Мабуть, таки існує провидіння,
Щоб діяти за нас.

Г о р а ц і о

Мабуть, що так.

Г а м л е т

Отож я швидко вискочив з каюти,
Плаща напнувши, й поночі пішов
Шукати їх; навромацки знаходжу
І знов вертаюсь, викравши листа.
Я, з остраху забувши всякий сором,
Високе те послання розпечатав.
Горацію, яка державна підлість!
В листі аж рясно різних міркувань
Про Данії та Англії добробут,
А я стою цьому на перешкоді,
Про мене сказано, як про страхіття
Нечуване, яке схопити треба
І відрубати голову негайно,
Не погостривши навіть і сокири.

Г о р а ц і о

Невже?

Г а м л е т

Ось лист. Пізніше прочитаєш.
Розповідати, що зробив я потім?

Г о р а ц і о

Звичайно.

Г а м л е т

Оплутаний тенетами підлоти,
Я ще не встиг звернутися до мозку,
Щоб склав пролог він до моєї п'єси,

Як він негайно перейшов до дії:
Я склав листа, переписав гарненько;
Колись і я вважав, як наше панство,
Що це принижує — писати гарно,
І силкувався руку зіпсувати,
А як допомогло мені це вміння!
Ти знаєш, що я написав?

Г о р а ц і о

А що?

Г а м л е т

Наш владар просить, щоб король Англійський,
Оскільки вірний данник наш і друг,
Оскільки згода пальмою цвіте в нас,
Оскільки мир, немов вінок з колосся,
Стосунки наші щедро прикрашає,—
Силенну-силу різних там «оскільки»
На лист, як на осла, я навантажив,—
То щоб король, не гаючи й хвилини,
Скарав на горло подавців листа.

Г о р а ц і о

А як листа могли ви запечатать?

Г а м л е т

І в цьому доля теж мені сприяла.
З печаттю був у мене батьків перстень,
Подібний до державної печатки.
Згорнувши лист, як згорнений був той,
Я надписав його, приклав печатку
І крадькома відніс ізнов на місце

Так, що ніхто нічого й не помітив.
А потім — бії, і решту ти вже знаєш.

Г о р а ц і о

То Розенкранц і Гільденстерн плывуть
На смерть?

Г а м л е т

Ну що ж, самі цього хотіли.
Мене за них не мучитиме совість.
Дрібним людям не варто і встрявати
У зваду супротивників могутніх,
Щоб опинитись між двома мечами
Нещадними.

Г о р а ц і о

Але й король же в нас!

Г а м л е т

Отож-бо й є! То чи не час мені
Рукою власною того скарати,
Хто батька вбив, укрит ганьбою матір,
Надію на престол відняв у мене⁶
І ось, нарешті, закидає вудку,
Щоб і життя позбавити мене.
Та це ж прокляття, що отруйна пошесть
І досі все винищує навколо!

Г о р а ц і о

Вже скоро звістка з Англії прибуде,
Чим закінчилось те, що він почав.

Г а м л е т

Мабуть. Але проміжок часу — мій.
Ну, а життя людини,— скажеш «раз»,
І вже нема. Шкодою, що з Лаертом
Не стримався. Я помирюся з ним.
В його біді — моїх нещасть відбиток.
Та він своїм стражданням хизуватись
Почав занадто голосно, і тим
Мене обував.

Г о р а ц і о

Тихше! Хтось іде.

Входить Озрік.

О з р і к

Дозвольте вітати вашу ясновельможність з поверненням до Данії.

Г а м л е т

Красенько дякую вам, пане.

(Тихо до Гораціо).

Ти знаєш цю комаху?

Г о р а ц і о

(тихо до Гамлета)

Ні, любий принце.

Г а м л е т

(тихо до Гораціо)

Щастя твоє, тому що й знати його — вже ганьба.
У нього багато землі, до того ще й родючої. Коли бидло

стане паном пад бидлом, то його ясла містять біля королівського столу. Це — сорока, але, як я сказав, смітник у неї великомаєтний.

О з р і к

Ласкавий принце, якби в вашої ясновельможності знайшлося трохи дозвілля, я переказав би щось від імені його величності.

Г а м л е т

Я вислухаю вас, пане, з якнайпильнішою увагою. Вжійте свого капелюха за його приналежністю: він для голови.

О з р і к

Вдячний вашій ясновельможності, але дуже гаряче.

Г а м л е т

Ні, запевняю вас, дуже холодно: вітер північний.

О з р і к

І справді, таки холодненько, принце.

Г а м л е т

А проте мені здається, що тут дуже гаряче й душно, як на мою комплекцію.

О з р і к

Надзвичайно, принце. Така спека й задуха... Просто слів не доберу, так гаряче. Але, принце, його величність доручає мені сказати, що вони заклались на велику суму за вас. Справа в тому...

Г а м л е т

Нагадую вам...

(Примушує Озріка надягти капелюха).

О з р і к

Ні, ласкавий принце. Слово честі, мені так зручніше. Пане, до двору нещодавно прибув Лаерт. Запевняю вас, що це справжній дворянин, сповнений найчудовіших якостей, дуже лагідний у поводженні, привабливий зовнішністю. Якщо говорити про нього належно, то він вірець і довідник шляхетності, бо в ньому можна знайти повне втілення тієї гідності, яку б хотіла мати світська людина.

Г а м л е т

Пане, його властивості нітрохи не втрачають від вашого опису, хоча, мабуть, інвентарний перелік їх і заплутує арифметику пам'яті, примушуючи її поспішати, не збочуючи, за кожною з них. Віддаючи йому належне, я зазначу, що в нього велична душа, а якості його такі дорогоцінні й рідкісні, що рівний йому може бути лише його дзеркалом, а всі інші, хто хоче наслідувати його,— то тільки його бліді тіні.

О з р і к

Ваша ясновельможність бездоганно говорить про нього.

Г а м л е т

Але до чого це все, пане? Навіщо ми овіюєм ім'я цього дворянина своїм марним подихом?

О з р і к

Пане?

Г о р а ц і о

Хіба вже й не зрозуміло, коли такі самі слова та на чужому язиці? Що ви, пане, справді!

Г а м л е т

Що ви мали на увазі, називаючи цього пана?

О з р і к

Лаерта?

Г о р а ц і о

Гаманець його порожній. Всі золоті слова вже витрачено.

Г а м л е т

Так, Лаерта.

О з р і к

Я знаю, що вам відомо...

Г а м л е т

Хотів би я, щоб ви справді це знали. Хоча, коли б ви це знали, то невелика б мені була з того честь. Отже, пане?

О з р і к

Вам відомо, з якою досконалістю Лаерт...

Г а м л е т

Не смію запевняти цього, щоб не рівнятися з ним. Адже, щоб пізнати добре когось, треба знати самого себе.

О з р і к

Я говорю, пане, про те, як він володіє зброєю. На загальну думку, він у цьому мистецтві не має собі рівних.

Г а м л е т

Якою зброєю він володіє?

О з р і к

Рапірою й кинджалом.

Г а м л е т

Це вже дві зброї. Ну, нехай.

О з р і к

Король, пане, ставить шестеро арабських коней. Той, із свого боку, скільки я знаю, поставив у заклад шість французьких рапір і кинджалів з усіма причандалами, як от пояси, піхви й таке інше. Три пари риштунків, слово честі, просто-таки дивовижної краси: надзвичайно пасують до руків'я, дуже вишукані й химерні.

Г а м л е т

А що таке риштунки?

Г о р а ц і о

(тихо Гамлетові)

Я так і сподівався, що не обійдеться без пояснень, поки скінчите розмову.

О з р і к

Риштунки, пане, це ремінці до портупей.

Г а м л е т.

Цей вираз більше був би до речі, якби при боці ми носили гармати. Отже, нехай тим часом буде портуней. Так от: шестеро арабських коней проти шістьох французьких рапір з причандалами й трьома парами химерних риштунків. Французький заклад проти датського. Нащо ж усе це, як ви говорите, «поставлено»?

О з р і к

Король, пане, запевняє, що в дванадцятьох сутичках між вами й Лаертом Лаерт не зможе випередити вас на три удари. А Лаерт упевнений, що матиме дванадцять проти дев'яток. Це можна було б негайно перевірити, якби ваша ясновельможність зволила дати відповідь.

Г а м л е т

А що, коли я відповім «ні»?

О з р і к

Я маю на увазі, принце, що ви станете власною особою на це змагання.

Г а м л е т

Пане, я тут походжатииму, в цьому залі. Коли завгодно його величності, я саме спочиваю. Нехай принесуть рапіри, і якщо в Лаерта є охота, і якщо король не передумає, я виграю йому заклад, коли зумію. А коли ні, то мені припаде тільки ганьба та одержані удари.

О з р і к

Чи можна саме так і переказати?

Г а м л е т

В такому дусі, з усіма візерунками, на які тільки ви здатні.

О з р і к

Доручаю свою відданість вашій ясновельможності.

Г а м л е т

Готовий до послуг, готовий до послуг.

Озрік виходить.

Добре робить, що сам доручає себе. Ніхто інший його на поруки не взяв би.

Г о р а ц і о

Побігло чаєнятко з шкаралупкою на голівці⁷.

Г а м л е т

Він, мабуть, і до маминої цицьки приміявся раніш, ніж починав її ссати. Знаю я його й подібних до нього. Отака вся їх отара, якою пишається наше нікчемне століття. Вони схопили загальний тон часу й зовнішню манеру поведження — те все шумовиння, яке виносить їх на поверхню. А спробуй тільки дмухнути — і бульбашок нема.

Входить лорд.

Л о р д

Принце, його величність король надсилав з вітанням до вас молодого Озріка, і той повідомив, що ви чекаєте в залі. Його величність питає, чи не змінили ви наміру позмагатися з Лаертом, чи вирішили відкласти зустріч?

Г а м л е т

Я не змінюю своїх намірів. Та вони збігаються й з королівським бажанням. Якщо король готовий, готовий і я. Чи зараз, чи коли завгодно, з тією тільки умовою, щоб я так добре себе почував, як тепер.

Л о р д

То король і королева з усіма зараз прибудуть сюди.

Г а м л е т

В добрий час.

Л о р д

Королева хоче, щоб ви поговорили лагідно з Лаертом перед початком змагання.

Г а м л е т

Це добра порада.

Лорд виходить.

Г о р а ц і о

Ви програвіте, принце.

Г а м л е т

Гадаю, що ні. Відколи Лаерт поїхав до Франції, я вправлявся весь час. Та ще ж мені й пільгу дають. Виграю. От тільки ти уявити не можеш, як мені на серці важко. Та це пусте.

Г о р а ц і о

Ні, любий принце.

Г а м л е т

Все це дурниці. Але жінку таке передчуття, може, й збентежило б.

Г о р а ц і о

Якщо ваша душа чогось не бажає, слухайтесь її. Я скажу, нехай вони не приходять сюди, бо в вас нема бажання фехтувати.

Г а м л е т

Ні в якому разі. Ми не зважаємо на привістки. Без божої волі й горобець не загине. Якщо це станеться тепер, то не станеться потім. Якщо не станеться потім, станеться тепер. Якщо не станеться тепер, станеться колись. Головне — бути готовим. Ніхто ж не бере з собою того, що кидає тут, то чому б не покинути його раніше? Що буде, те й буде.

Входять король, королева, Лаерт, придворні,
Озрік, почет з рапірами й рукавицями; вносять стола
й келихи з вином на ньому.

К о р о л ь

Іди потисни, Гамлете, цю руку.

(Вкладає Лаєртову руку в Гамлетову).

Г а м л е т

Пробачте, пане. Я завдав вам кривди.
Але простіть мені як дворянин.
Усі присутні знають, та, напевно,
Сказали й вам, яка важка недуга
Мене скарала. Все, що я вчинив,
Чим вашу честь образив, чим накликав

На себе гнів і неприхильність вашу —
Все це була хвороба, запевняю!
Хіба то Гамлет ображав Лаерта?
Ні! Гамлет був тоді несамопитий,
Все це накоїло його безумство,
Безумство, що йому й самому ворог,
Тому-то Гамлет скривджений і сам.
Хотів би я провину з себе зняти,
Сказавши вголос перед усіма,
Що не плавав я наміру лихого.
Це сталося так, немовби я над дахом
Пустив стрілу і нею ненавмисне
Поранив брата.

Ла е р т

Я в душі готовий
Простити вам, хоч почуття й повинні
Мене, здавалось, кликати до помсти.
А щодо честі — тут інакша справа.
Нехай поважні люди та знавці
Розсудять так, щоб на моє ім'я
Не впало плями жодної. Тим часом
Від вас любов як братнє почуття
Прийму без підозрінь.

Г а м л е т

Радію щиро
І стану з вами на братерський герць.
Почнім. Радіри де?

Ла е р т

Одну мені.

Г а м л е т

Вам вигідний такий, як я, суперник:
На тлі мого невміння яскравіше
Засяє хист ваш.

Л а е р т

Що це, глузування?

Г а м л е т

Ось вам рука, що ні.

К о р о л ь

Нехай несе
Рапіри Озрік! Вам заклад відомий,
Небоже Гамлете?

Г а м л е т

Відомий, пане.
За слабшого ви бились об заклад.

К о р о л ь

Я знаю вас обох. Вправніший він,
Тому дає вам пільгу — три удари.

Л а е р т

Ні, ця мені важка: подайте іншу.

Г а м л е т

А ця — якраз. Вони обидві рівні?

О з р і к

Так, принце, рівні.
(Готуються до бою).

К о р о л ь

Поставте келихи сюди на стіл.
Якщо поділить Гамлет раз чи вдруге,
Чи в третій зустрічі удар відіб'є,
Нехай з усіх фортець гармати гримнуть,
Що питиме за Гамлета король,
Іще й перлину він укине в келих
Коштовнішу, ніж та, яку носили
Чотири датські королі в короні.
Нехай литаври сурмам знак дають,
А сурми — гармашам; гармати — небу,
А небо хай оповіщає землю:
«Король за Гамлета підносить келих!»
Ну, починайте. Стежте пильно, судді.

Г а м л е т

Почнім.

Л а е р т

Почнім.

Б'ються.

Г а м л е т

Раз!

Л а е р т

Ні!

Г а м л е т

Що скажуть судді?

О з р і к

Удар, без сумніву.

Л а е р т

Ну, добре. Знову.

К о р о л ь

Стій! Гамлете, оце твоя перлина.

Вина! За тебе вип'ю! Пий і ти.

Сурми й гарматні постріли за сценою.

Г а м л е т

Пізніше вип'ю, дайте закінчити.

Ну!

Б'ються.

Знов удар. Що скажете тепер?

Л а е р т

Удар, удар, я визнаю.

К о р о л ь

Наш син

Перемагає.

К о р о л е в а

Але він огрядний,
Задихався⁸. Ось хусточку візьми
Та витрись. Я також за тебе вип'ю.

Г а м л е т

Спасибі, матінко.

К о р о л ь

Не пий, Гертрудо.

К о р о л е в а

Таки я вип'ю. Ви мені даруйте.

(П'є).

К о р о л ь

(убік)

З отрутою! Рятунку вже немає.

Г а м л е т

Ні, я не питиму. Іще хвилинку.

К о р о л е в а

Ходи сюди, утру тобі обличчя.

Л а е р т

А зараз я ударю.

К о р о л ь

Сумніваюсь.

Л а е р т

(убік)

Це майже проти власного сумління.

Г а м л е т

Ану, Лаерте, втретє. Та не грайтесь,

А нападайте, скільки сили є,

Бо ви немов жартуєте зі мною!

Л а е р т

Ах, он як! Ну, тримайтеся тоді!

Б'ються.

О з р і к

Нема удару.

Л а е р т

Маєте один!

Лаерт ранить Гамлета. Потім у розпалі вони обмінюються ра-
пірами⁹ й Гамлет ранить Лаерта.

К о р о л ь

Розборонить. Вони поскаженіли.

Г а м л е т

Ні, ще!

Королева падає.

О з р і к

Ой, що це королеві? Поможіть.

Г о р а ц і о

Скривавлені обидва. Як вам, принце?

О з р і к

Що сталося, Лаерте? В чому річ?

Л а е р т

Я мов кулик у власному сильці¹⁰.
Мене моя ж підступність покарала.

Г а м л е т

Що з нею?

К о р о л ь

Кров побачила й зомліла.

К о р о л е в а

Ні, це вино, вино. Мій сину любий,
Це все пиття! Отруєно мене.

(Умирає).

Г а м л е т

Злочинство! Зрада! Зачиняйте двері,
Шукайте! Треба винного знайти!

Ласерт падає.

Л а е р т

Він, Гамлете, між нами. Ти помреш,
Тобі ніякі ліки не допоможуть.
Та зброя, що в руці твоїй, отруйна
І незатуплена. І сам я гину
Як жертва заміру свого бридкого.
Ось я лежу і вже не встану більше,
І матір теж отруєно твоєю.
Це все король, король в усьому винен.

Г а м л е т

Раніра теж отруєна? Отруто,
Довершуй те, що довершити слід!

(Заколює короля).

В с і

Зрада! Зрада!

К о р о л ь

Рятуйте, друзі! Я ж іще живий!

Г а м л е т

Ні, пий свою отруту, вбивцю клятий,
Розпуснику! Отут твоя перлина! ¹¹
Иди за матір'ю!

Король умирає.

Л а е р т

Це по заслuzі:

Отруту він же сам приготував.
Тобі я нині, Гамлете шляхетний,
І власну смерть, і батькову прощаю,
А ти мені свою також прости.

(Вмирає).

Г а м л е т

Хай бог простить! А за тобою слідом
І я піду. Горацію, вмираю.
Прощай і ти, нещасна королево!
Я вам, що зблідли й мовчки тремтите,
Все розказав би, та не маю змоги,
Бо смерть, тупий, жорстокий конвоір,
Арешту ні на мить не відкладає.
А ти, Горацію, ти жити будеш,
То розкажи про все правдиво.

Г о р а ц і о

Ні!

Я більше римлянин, аніж датчанин:
Тут є отрута.

Г а м л е т

Якщо ти мужчина,
Облиш! Віддай! Однаково я вирву!

Яку, Горацію, ганебну славу
Залишу я, коли ніхто не визнає
Того, що сталося. Адже ти мій друг!
Не поспішай до райського блаженства,
Подихай ще на цім безладнім світі,
Щоб розказати про мене.

Здала чути військовий марш і постріли.

Хто стріляє?

О з р і к

Це Фортінбрас. Із Польщі переможно
Він повертає і послам англійським
Дає салют.

Г а м л е т

Горацію, вмираю.
Міцна отрута дух мій подолала.
Не чутиму вже й з Англії звісток.
Я провіщаю, що впаде ваш вибір
На Фортінбраса. Віддаю свій голос
І я за нього. Ти подбай, щоб він
Про все дізнався. А тепер — мовчання.

(Вмирає).

Г о р а ц і о

Розбилось благородне серце. Принце,
Добраніч. Хай вколихує твій сон
Хор ангелів! Хто в барабани б'є?

Входять Фортінбрас і англійські послы з поштою,
з прапорами, під барабанный бій.

Фортінбрас

Де це видовище?

Горацио

Яке вам саме?

Якщо криваве й скорбне — ви знайшли.

Фортінбрас

Ці труни — жертви звади. Горда смерте,
Як бенкетуєш ти в лігві одвічним,
Яка багата і вельможна здобич
Тобі дісталась!

Перший посол

Так, страшна картина.

І вісті наші з Англії спізнались,
Бо вже нічого не почують вуха
Того, хто мусив би від нас почути,
Що Розенкранц і Гільденстерн сконали.
Хто нам подякує тепер?

Горацио

Від нього

Ви б і тоді подяки не дітали,
Якби він навіть дякувати міг,
Бо він їх не наказував скарати.
Якщо в криваву мить сюди з'явилися
Ви — з Англії, ви — з польської війни,
Звеліть покласти на високі мари
Мерців, щоб кожен їх побачить міг;
Той, хто не відає, тоді почує
Від мене про страшні, смертельні дії,
Про злочини нечувані, мерзенні,

Про хитрощі, про ненавмисні вбивства
І, зрештою, про заміри підступні,
Які призвідцям принесли загибель.
Я розповім це.

Фортінбрас

Поспішім почути.
Для цього всіх вельмож на раду скличем.
У мене є права на цю державу,—
Про них тепер я мушу нагадати,
І щастя це, сумуючи, прийму.

Гораціо

Скажу й про це — від імені того,
Чий голос буде прикладом для інших.
І поспішаймо, щоб у цім безладді
Нових нещасть і злочинів не сталось.

Фортінбрас

Хай Гамлета чотири капітани
Як воїна на мари віднесуть.
Якби йому судилася корона,
То був би він достойним королем.
Щоб мертвого належно вшанувати,
Хай грає музика військова.
Забрати трупи. На полях війни
Ім місце, але тут — гнітять вони.
Скомандуйте — гарматну сальву дати.

Похоронний марш. Виходять, несучи трупи, після чого лунають
гарматні постріли.

